

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
2021-YL-152

**CHARLES TAYLOR'DA “ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK” VE
“KİMLİK” KAVRAMLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

HAZIRLAYAN
Melike ALĞAN GÜRSES

DANIŞMAN
Doç. Dr. Berfin KART

AYDIN – 2021

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../ / 2021

Melike ALĞAN GÜRSES

ÖZET

CHARLES TAYLOR'DA “ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK” VE “KİMLİK” KAVRAMLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Melike ALĞAN GÜRSES

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Bölümü

Danışman: Doç. Dr. Berfin KART

2021, X + 58 sayfa

“Çokkültürlülük” günümüzde sıkça duymaya başladığımız kavramlardan biridir. Yabancılar, azınlıklar, yerliler, yurttaşlar, göçmenler, mülteciler gibi farklı grupları niteleyen ayrımların ön plana çıkmasıyla bugün ülkelerin çoğunda homojen bir toplumsal yapı ile karşılaşmak zordur. Günümüz dünyasında yaşanan tüm gelişmelere paralel olarak toplumlarda farklı dil, din, etnisite, kültür, kimlik kavramlarından bahsedilmektedir. Farklı kültürlerin kimliklerini tanımak, etkileşim kurmak beraberinde çokkültürlülüğü meydana getirmektedir.

Çalışmanın birinci bölümde çokkültürlülük kavramı “kültür”, “kimlik” kavramlar ile sınırlanıp ne olduğuna ve o kavramlar ile ilişkisine değinilecektir. “Kültür” ve “kimlik” kavramlarının çokkültürlülük ile ilişkisine değinildikten sonra çokkültürlülüğün farklı ülkelerdeki görünümüne yer verilerek, çok kültürlü yaşamın nasıl mümkün olduğu ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, yirminci yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Charles Taylor’un çokkültürlülük kavramına ilişkin belirlenimleri ele alınarak, bu kavramın kimlik kavramıyla ilişkisinde “*tanınma talebi*”nin önemine komüniteryan ve liberal görüşler de hesaba katılarak yer verilecektir.

Sonuç olarak, hiçbir insan başka bir insandan kimliği, kültürü, rengi, ırkı nedeniyle daha değerli ya da daha değersiz görülemez. Kim olursa olsun, kimlik ya da kültür ayrımı gözetmeksizin kişilere birer insan olarak bakabilmeyi sağlayacak bakışı kazandırmak farklılıkların tanınması ve çokkültürlü bir yaşamın oluşması, korunması için önemlidir. Mevcut azınlık sorunları, asimilasyon, ayrımcılık, ötekileştirme, ırkçılık gibi yaygınlaşan sorunların engellenebilmesi kişilere farklılıkları değil de aynılığı görebilme kendinden başkalarına da insan kimliğiyle bakabilme ve hoşgörü sahibi kişiler olabilme bilincinin kazandırılması gerekmektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Charles Taylor, Çokkültürlülük, Etik, İnsan Hakları, Kimlik, Kültür, Tanınma Talebi.

ABSTRACT

A STUDY ON THE CONCEPTS OF “MULTICULTURALISM” AND “IDENTITY” IN CHARLES TAYLOR

Melike ALĞAN GÜRSES

Master’s Thesis, Department of Philosophy

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Berfin KART

2021, X + 58 pages

“Multiculturalism” is one of the concepts that we encounter as an important problem today. As the distinction that characterize different groups such as foreigners, minorities, first nations, citizens, immigrants, refugees come to forth, it is getting difficult to encounter a homogeneous social structure in most of the countries. In parallel with all the developments in today's world, different language, religion, ethnicity, culture, and identity concepts are mentioned in societies. Recognizing and interacting with the identities of different cultures bring about multiculturalism.

In the first part of this study, the concept of multiculturalism will be restricted to the concepts of “culture” and “identity”, and what it is and its relationship with those concepts will be discussed. After mentioning the relationship between the concepts of “culture” and “identity” with multiculturalism, the appearances of multiculturalism in different countries will be mentioned, and how multicultural life is possible will be discussed.

In the second part of this study, the determinations of Charles Taylor, one of the most important thinkers of the twentieth century, regarding the concept of multiculturalism will be discussed, and the importance of the "demand for recognition" in the relationship with the concept of identity will be given by considering communitarian and liberal views.

As a result, no person can be seen as more valuable or less valuable than any other person because of their identity, culture, color, race. It is important to gain perspective of looking all people as human beings, regardless of their identity or culture, for the formation and preservation of a multicultural life. In order to prevent widespread problems such as existing minority problems, assimilation, discrimination, marginalization, and racism, people should be made aware of seeing the sameness rather than differences - looking at others with a human identity and being tolerant people.

KEY WORDS: Charles Taylor, Culture, Demand for Recognition, Ethics, Human Rights. Identity, Multiculturalism.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve hazırlık sürecinde değerli bilgi ve önerilerini esirgemeyen, çalışmamla yakından ilgilenen, yol gösteren danışman hocam Doç.Dr.Berfin KART'a ve ayrıca çalışmamı danışman hocam kadar özenle değerlendiren katkı sunan sayın hocam Prof. Dr. Harun TEPE'ye çok teşekkür ederim. Bu zorlu süreçte sabır ve desteği ile yanımda olan eşim SAMET GÜRSES'e, eğitim hayatım boyunca her zaman maddi manevi desteklerini esirgemeyen annem NERMİN ALĞAN'a, tez aşamasında kaybettiğim, özlemimi asla dindiremeyeceğim babam TURGAY ALĞAN'a, kardeşlerim ADEM ALĞAN ve YAĞMUR ALĞAN'a teşekkür eder, minnetlerimi sunarım.

Melike ALĞAN GÜRSES

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	8
1. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK KAVRAMININ KAPSAM VE SINIRLARI.....	8
1.1. Çokkültürlülük Kavramının Sınırları.....	8
1.2. Çokkültürlülük ve Kültür İlişkisi.....	8
1.3. Çokkültürlülük ve Kimlik İlişkisi	13
1.4. Çokkültürlülük ve Farklı Ülkelerdeki Görünümleri	15
1.4.1. Göçmen Ülkelerinde Çokkültürlülük	15
1.4.2. Çokkültürlü Yaşam Olanaklı Mıdır?	19
1.4.3. Çokkültürlü Yaşamda Sorunların Çözümü.....	23
2. BÖLÜM	26
2. CHARLES TAYLOR'DA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK KAVRAMI	26
2.1. Charles Taylor'un Çokkültürlülük Kavramı.....	26
2.2. Charles Taylor'da Kimlik Kavramı	29
2.3. Taylor'da "Tanınma Talebi"nin Kapsamı	34
2.4. İki Karşıt Görüş: Liberaller-Komüniteryanlar	40
2.4.1. İki Karşıt Görüşe Getirilen Eleştiriler ve Yorumlar	44
3. TARTIŞMA VE SONUÇ	49

4. KAYNAKLAR	54
ÖZGEÇMİŞ	58

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BM : Birleşmiş Milletler

GİRİŞ

Çokkültürlülük günümüzde sıkça duymaya başladığımız kavramlardan biridir. Yabancılar, azınlıklar, yerliler, yurttaşlar, göçmenler, mülteciler gibi farklı grupları niteleyen ayrımların ön plana çıkmasıyla bugün ülkelerin çoğunda homojen bir toplumsal yapı ile karşılaşmak zordur. “Bugün çoğu ülke kültürel bakımdan çeşitlilik gösterir. Son tahminlere göre dünyadaki 184 bağımsız devlet, bünyesinde 600 yaşayan dil grubu ve 5.000 etnik grup barındırmaktadır. Çok az ülkede, yurttaşların aynı dili konuştukları ve aynı etnik-ulusal gruba ait oldukları söylenebilir” (Kymlicka, 2020: 26). Böylesi bir farklılık ve çeşitlilikte pek çok sorun da ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar karşısında kültürleri korumak, kültürlerarası çatışmaları düzenlemek için çaba sarfedilmekte, yeni politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle “20.yüzyılın sonları ‘göç çağı’ olarak adlandırılmaktadır. Muazzam sayılarda insan, hemen her ülkeyi bileşim olarak çok etnikli kılarak, sınırları geçti. Bu aynı zamanda ‘milliyetçilik çağı’dır da çünkü her gün daha fazla ulusal grup dünyanın her yanında harekete geçip kimliklerine sahip çıktı. Sonuçta, birçok ülkede siyasal hayatın yerleşik kurallarının karşısına yeni bir ‘kültürel farklılık politikası’ dikildi” (Kymlicka, 2020: 320). Bu gelişmelerle birlikte birçok toplumun yaşadığı doğal bir yapı olarak karşımıza çıkan çokkültürlülük, farklılıklara sahip bireylerin bir arada yaşadığı toplumun özelliği olmakla birlikte, yalnızca farklılıklar ya da kültürlerle ilgili de değildir. Kavram insanların kendilerini, dünyayı, hayatı anlamak için kullandıkları tüm inançları ve aidiyetleri dile getirmektedir. Çokkültürlülükten söz edilen yerde “kültür” ve “kimlik” kavramlarından da söz edilmekte, çokkültürlülüğün bunlardan bağımsız tek başına ele alınamayacağı görülmektedir. Bu nedenle, ilk olarak çokkültürlülük kavramının kültür ile ilişkisine, sonra da kimlikle olan ilişkisine değinilmelidir.

Kültür, altmışlı yıllardan günümüze kadar süregelen bir sorgulama konusu olmuştur. “Miras olarak devraldığımız şeyler -kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik duygusu- imha edilemez ama parçalanır, sorgulamaya açılır, yeniden yazılır ve yeni bir yöne sokulur” (Chambers, 2019: 44). Bir toplumda hakîm olan kültür hangi kültürese o kültüre ait bireylerin kendilerini o toplumun egemeni sanmalarından dolayı o toplumda sayıca az olan kültürel grubun bastırılmasına neden olabilmektedir. Oysa hiçbir kültür başka bir kültürden üstün ya da aşağı değildir. Her kültürün diğerleriyle ortak kimi yanları olduğu gibi birtakım farklılıkları da bulunmaktadır. Bu farklılıklar etnik kökene bağlı olan, dinsel, dilsel veya ideolojik olabilmekte ve bireylerin kimliklerini oluşturmada belirleyici rol oynamaktadır. İnsanların

kendilerini ve dünyayı anlamak için sahip oldukları her şey kimliklerini oluşturmaktadır. Kimliklerimiz, dünyayı algılayış ve anlamlandırmanın sonucudur. Hiçbir insan sahip olduklarından bağımsız olarak düşünülemez, çünkü kimlik, bireylerin kendilerini tanımlarken sahip oldukları tüm özelliklerini içermektedir. İnsan sayısı kadar kimlik olabileceği düşünüldüğünde, farklı kimliklerin ortaya çıkışı önyargılar nedeniyle tepkilerle karşılaşabilmektedir. Bir ülkede sayıca azınlık olmak, o ülkedeki çoğunluğun boyunduruğuna girmek değildir; ancak sayıca fazla olan grup azınlık gruptan daha iyi fırsatlara sahip olma avantajını da kullanarak asimilasyon, ayrımcılık, mobbing, ötekileştirme, hatta etnik kıyım, gibi insanlık suçları işleyebilmektedir. Farklılıkların artış göstermesi ile açığa çıkan her çatışma ise bir insanlık suçuyla karşılaşılmasına, bir insan hakkı ihlaline yol açabilmektedir. Çatışmaların sonlanabilmesi için beraber yaşamın anlamı ve nasıl mümkün olabileceği sorgulanmalıdır.

Bireylerin kimliklerine zarar vermeden, asimile etmeden farklılıklarıyla kabul etmek, öteki kişilere saygı duymak gerekmektedir. “Farklı yaşam biçimleri, farklı kültürler, farklı değerler ve eylem biçimleri yan yana varolduğuna, insanlar birlikte yaşamak zorunda olduğuna göre, bugün en fazla ihtiyaç duyulan şeylerin başında gelmektedir tolerans” (Tepe, 2016b: 73). Dünyada farklılıkları gözetken ve tolerans gösterebilen, bunu bir dereceye kadar başaran ülkeler olduğu gibi ilişkilerin çatışmaya dönüştüğü ülkeler de vardır. Çokkültürlü kimliklere tolerans ve saygı göstererek, kimsenin yaşamını kısıtlamayan tanınma politikalarına bu çatışmaların yaşandığı ülkelerde daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Sınıf, ırk, etnik köken, cinsiyet ya da ulusa dayanmayan, kişilerin eşit özgürlük, olanak ve sorumluluklarına dayanan politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. “Dünyanın birçok bölgesinde, gruplar adaletle değil, hoşgörüsüzlük ve kinle harekete geçiriliyorlar ve başkalarına iyi niyet göstermek kimseyi ilgilendirmiyor. Bu koşullarda, etnik ve ulusal grupların haklarını ve güçlerini kötüye kullanma potansiyeli çok yüksektir” (Kymlicka, 2020: 321).

Çokkültürlülük politikaları uygulamış ülkelere baktığımızda olumlu gelişmelerin kolaylıkla sağlanmadığı, çokkültürlülüğe gölge düşüren durumların önüne geçmenin ve herkesin farklılıklarına saygı duyarak huzurlu bir toplumsal yaşam için çözüm bulunmasının uzun zaman aldığı bilinmektedir. Farklılıkları barındıran toplumsal bir yaşam kurabilmenin güçlüğü hesaba katıldığında geçici olmayıp kalıcı çözümler üretebilmesi için neler yapılabileceği üzerinde düşünmek gerekmektedir. Farklılıkların biraradalığı, toleransın da eksik olduğu toplumlarda farklı kültürlere sahip olanları dezavantajlı kılmakta ve onların

kırılganlıklarını artırmaktadır. Farklılıklar kişileri daha mağdur ve “zarar görme tehlikesi altında” (Goodin, 1985: 110), daha savunmasız kılmaktadır. Farklılıklarından ötürü ayrımcılığa uğramanın, ötekileştirilmenin ve hak ihlallerinin önüne geçebilmek için bu dezavantajlı azınlıkların kimliklerinin kişisel ve kamusal alanda, yaşamda tanınmaları süreçlerinin nasıl olması gerektiği üzerinde durulmalıdır. “Liberal demokratik devletler, çoğunluk ya da ‘kitle’ kültürlerinin karışmasına karşı, dezavantajlı gruplara kültürlerini korumada yardım etmekle yükümlüdür. Bazı grupların üyelerini tanımak ve onlara eşit davranmak, artık kamu kurumlarının kültürel özellikleri görmezden gelmesi yerine bunları kabul etmesi gerektiği anlamına geliyor; en azından, kendilerini anlayabilmeleri kültürlerinin yaşama gücüne bağlı olan insanlar için” (Gutmann, 2018: 27).

Bu çalışmanın ilk bölümünde, çokkültürlülüğün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki durumuna bakılarak, özellikle çokkültürlü bir yaşamın ideal örneği olarak kabul edilen Kanada’da ve bir başka göçmen ülkesi olarak bilinen Amerika Birleşik Devletleri ile gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’deki uygulamalar üzerinde durulacaktır. Çokkültürlü yaşamın en ideal örneği olarak kabul edilen Kanada’da farklılıklarla birlikte yaşamak için en önemli şey olan toleransın diğer çokkültürlü ülkelere kıyasla oldukça yüksek olmasına rağmen yine de sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Özellikle bir Fransız bölgesi olan Quebec eyaletinde Kanadalı İngilizlerin ayrımcı ve önyargılı muamelelerine maruz kalan Fransızların karşılaştıkları sorunlar çokkültürlü yaşamın ideal örneği Kanada gibi bir ülkede de sorunlar olabildiğini göstermektedir. Quebec, Fransızların yaşadığı bir bölge iken İngilizlerin bölgeyi işgali üzerine özerklik istemleri açığa çıkmıştır (Anık, 2012: 144). Bu isteklerin karşılanmasıyla bölgede yaşayan Fransızlar birtakım imtiyazlara sahip olarak ayrımcılığa uğramaktan, ötekileştirilmekten ve önyargılı muamelelerden kurtulmuşlardır. Farklı kimliklerin ve kültürlerin varlığını kabul ederek farklı yaşam anlayışlarının birlikte varlıklarını sürdürmelerine tolerans gösterebilen bir ülke olarak Kanada’nın çokkültürlülük politikaları ortak bir Kanadalı kimliğinin oluşturabilmiştir. “Bugün onlar da İngiliz Kanadalılarla aynı hayat standartlarına sahiptir, Quebec’te canlı bir demokrasi yaşamaktadır ve federal hükümetteki ve bürokrasideki temsil oranları nüfuslarına oranla daha yüksektir” (Kymlicka, 2020: 24). Kanada’da benimsenen çokkültürlülük politikalarının yanı sıra Hollanda ülkeye gelen farklı kültürlerdeki bireylerin asimile olmamasını destekleyip onlara çeşitli pozitif ayrımcılıklar sağlarken, bir başka göçmen ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri ise vatandaşlık hakları yasası ile çokkültürlü yaşamı korumaya çalışmaktadır.

Çokkültürlülüğün kimlik ve kültür kavramlarıyla ilişkisi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki durumu, sorunlar ve çözümlerinin ele alındığı ilk bölümün ardından, ikinci bölümde sorunların çözümünde tanınma talebinin önemine yer verilecektir. Bu bağlamda, yirminci yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Charles Taylor'un çokkültürlülük kavramına ilişkin belirlenimleri ele alınarak, bu kavramın kimlik kavramıyla ilişkisinde “*tanınma talebi*”nin önemine komüniteryan ve liberal görüşler de hesaba katılarak yer verilecektir. Böylelikle bizi ayıran, sahip olduğumuz farklılıklar yerine, neden insanlar olarak sahip olduklarımız üzerinde durmanın önemi ve kazandırdıklarına değinilecektir.

Tüm toplumlarda çokkültürlü ve geçirgen bir yapıyla karşılaşmanın mümkün olduğunu, hiçbir kültürün başka herhangi bir kültürden üstün olmadığını kabul ederek, her bireyin sahip olduğu bir kimliğin varlığı ve kendini tanımlarken o kimliğe göre tanımladığını görmek gerekmektedir. Kimlik, söz konusu iken can alıcı iki özellikten bahsetmek gerekmektedir. Bu iki özellik kimliklerimizin temel öğeleri olarak düşünülmektedir. Buna bağlı olarak kimliğin hem monolojik (başkasına ihtiyaç duymadan) hem diyalojik (başkası ile iletişim kurarak) olarak oluştuğunu söyleyebiliriz (Taylor, 2018: 53). Kimliklerimizi oluşturmak için hem kendimize hem de başkalarına ihtiyaç duymaktayız. Yaşam içerisinde sürekli başkaları ile ilişki kurarız ve kimliğimiz başkaları ile kurduğumuz ilişkiye dayanmaktadır. Kimliğimizi oluşturmak için başkalarına da ihtiyaç duyma olan diyalojik ideal, monolojik idealden daha önemlidir. Toplumu ve toplumsal bağları temel alan komüniteryan görüşü benimseyen Taylor da başkası ile iletişim kurmak olan diyalojik idealin daha önemli olduğu görüşüne katılır. Kimlik ve tanınmayı birbiriyle ilişki içerisinde ele alan Taylor'un çokkültürlülük politikasını oluşturur.

Tanınma talebi, her kültürel kimliğin eşit tanınması gerektiği anlamına gelmektedir. Bağlı olduğumuz toprak, o toprakta edinilen vatandaşlık haklarına, yaşanılan kültüre, aileye, dinsel inanışa, etnisiteye dayalı olarak kendimizi tanımlamamız insana güven vermektedir. İnsanlar güvensizlik içerisinde yaşamak istememektedirler. Kendimizi tanımlarken aidiyetliklerimizi hesaba katarak “*ben oraya aitim*” demekle aidiyet hissini yaşayan bireyler herhangi bir korku ve güven sorunu yaşamamaktadır. “Tanınma insan bir gereksinmesidir” (Taylor, 2018: 46). Bu bağlamda tanınma politikası var olan her kimliğe ya da gruba eşit tanınma sunmakta ve tanınmayı bireysel farklılıklardan değil, kültürel ortaklık bağlamında oluşturmaktadır. Tanınma, bizden başka farklılıklara sahip olanların da tanınması kendini gerçekleştirmesinin kabul edilmesi ile ilişkilidir. Kimliklerimizi her zaman bizim için önemli

olan diğerk kişilerin görmek istedikleri diyaloglarla değil de çatışma ile de tanımlayabiliriz. Bu durum, *tanınmama* ya da *yanlış tanınmada* da yaşanabilir, bireyler kimliklerini ve içindeki koşulları değiştirmeyi isteyebilir. Taylor tanınma politikasını daha iyi açıklayabilmek ve tanınmada yaşanabilecek herhangi bir *yanlış tanınmayı* ya da *tanınmamayı* daha iyi ifade etmek için iki politikadan bahseder. Bahsettiği ilk politika evrenselci politika, ikinci politika ise farklılıklar politikasıdır. Evrenselci politika, tüm insanların eşit bir biçimde tanınması ve eşit saygıyı hak ettiklerini söylemektedir. Farklılıklar politikasında ise bireylerin ya da grupların kimliklerini farklı yapan özelliğın ne olduğunun belirlenmesi istenmektedir (Taylor, 2018: 63). Tanınma söz konusu iken bu iki politikanın birlikte değerlendirilmesi gerekmekte olup, Taylor'da evrenselci ve farklılıklar politikalarıyla toplum ve çokkültürlülük desteklenmektedir.

Taylor'un tanınma politikası onun çokkültürlü yaşamın olanaklılığını sağlamak yolu olarak oldukça önemlidir. Onun çokkültürlü yaşama ilişkin düşüncesinin temelinde iki önemli görüş daha yer almaktadır: İlki liberal görüş ve ikincisi ise komüniteryan görüştür. Bu iki farklı görüş aynı toplumun içerisinde farklı yanları öne çıkarmaktadırlar. Liberal görüş, özerklik, bireyselcilik, özgürlük gibi düşünceleri vurgularken, bireyselciliği ön plana alır, toplumdandan ve toplum hayatının bağlarından uzak kalması nedeniyle de eleştirilir. Komüniteryan görüş ise, bireyselcilikten ziyade toplumsal bağlarla yaşanması gerektiğinin doğru olduğunu savunmaktadır. Taylor, bu iki görüş dışında kendi düşüncelerini Dworkin'in düşüncesi üzerinden aktarmaktadır. Farklı iki ahlaksal bağlanmadan söz eden Dworkin'den hareketle, ilk bağlanmanın tözel bağlanma olup, yaşam amacı ile ilgili olduğu söylenmelidir. Diğer bağlanma ise işlemsel bağlanmadır, yaşamda kurduğumuz her ilişkide adil ve eşitlikçi davranmayı esas almaktadır. Taylor yaptığı iki görüşle ilgili ayrımında da liberal görüşü doğrudan reddetmezken, liberalizm ve komüniteryanizmi birbirinden keskin sınırlar ile ayırmanın mümkün olmadığını, birbirlerine katıldıkları, eleştirdikleri, geliştirdikleri noktalarla göz önüne sermektedir. Tanınma politikasını gerçekleştirmek isteyen Taylor, bunu gerçekleştirmesine yardımcı olabilecek her şeyi değerlendirip gerçekleştirmek isteklerine fırsat vermekte olması nedeniyle liberalizmi tamamen reddedememektedir. Bu bağlamda, farklı düşünürlerin de konu ile ilgili görüşlerine değinilerek söz konusu iki görüşe karşı eleştiri ve katkılarını kuramında dile getirir.

Günümüz toplumlarında kimliklerin tanınması ve kültürel farklılıklara saygı gösterilmesi talepleriyle daha fazla karşılaşılmaktadır. Farklı kültürlerin kimliklerini tanımak ve onlarla etkileşim kurmakla çokkültürlü bir yaşam sürebilmek olanaklı olmaktadır. Bu olanaklı yaşam biçimi için, çokkültürlülük kavramının ne olduğunu anlamakla birlikte kültür ve kimlik kavramlarının ne olduklarını da söylemek gerekir. Kültür kavramının ne olduğu ve kavramın çokkültürlülük ile ilişkisine değinirken, kimliğin ne olduğu, kimliklerimizin ayırıştırıcı mı yoksa birleştirici mi oldukları, ayrışmamak için bir üst kimliğe ihtiyaç var ise bu kimliğin ne olabileceği üzerinde durulmalıdır. Kültür ve kimlik kavramlarının ne olduklarını ve çokkültürlü yaşamla ilişkisini ele alabilmek, sözü edilen sorunların çözümü ve özellikle tanınma ve kabul edilme süreçlerinin işleyişi için önemlidir.

Bir ülkeye göçmenler, yabancılar, mülteciler vb. insanlar geldiğinde, o ülkenin siyasi politikası herkesin tek ortak kimliğinin insan kimliği olduğunun bilincine sahip olarak şekillenebilmelidir. İnsan olarak başkalarından göreceğimiz tüm muameleler kimliklerimizden bağımsız olmalıdır. Kimliklerimizden bağımsız olması ile kastedilen kimliklerimizdeki farklılıkların göz ardı edilmesi değil, tüm insanların, tür olarak insanların taşıdığı ortak kimliğin hesaba katılması ve bu ortak kimliğe göre tutum, tavır sergilenmesidir. Farklılıklarla birlikte yaşamak için gerekli olan en önemli şey bu durumda daha önce de vurgulandığı gibi toleranstır. “Çoğulculuk ve farklılıklar çağında birlikte yaşam için gerekliliğinden en çok söz edilen kavramlardan biri de tolerans, dayanma ya da katlanmadır. (...) Farklı yaşam biçimlerinin, farklı yaşam anlayışlarının birlikte varlıklarını sürdürmeleri, ancak tolerans ilkesiyle mümkündür” (Tepe, 2016b: 73). Başka kişileri tolere ederken aslında tolere edilen şey, onların farklılıkları değil kendi varlıklarıdır. Toleranslı kişilerin tolere ettiği kendisi gibi birer kişi olan kişilerin varlığıdır ve verebileceği halde zarar vermez (Kuçuradi, 2016c: 89). Tüm farklılıklarına, onaylanmayanlara rağmen kişileri birer insan olarak görebilmeye, ayrılıkları görebilmeye, ayrımcı muamele yapmamaya ilişkin bir tutumdur tolerans ve insan haklarını sağlayabilmenin, savunabilmenin de önemli bir ilkesidir.

İnsan, diğer tüm canlılardan farklı olarak akla sahip olan ve “bakım, eğitim, çalışmak, başarıları aktarabilmek, varılması gereken amacın idesi, devlet kurmak” (Mengüşoğlu, 1998:45–46–47) gibi yeteneklere sahip olup, onları gerçekleştirip, geliştirebilen bir varlık olarak değerlidir. “Ampulü yapan bilim, bilginin ya da adaletin ne olduğunu göstermeye çalışan felsefe, *Calais Burjualarını* yapan sanat, *ombdusmanı* getiren hukuk, insan haklarını korumaya yönelik ilkeleri etkili kılmaya çalışan siyaset insanın değeridir. İnsana diğer

varolanlar arasındaki özel yerini sağlayan, insanın böyle etkinlikleri ya da değeridir. Böyle etkinliklerdir, insanı değerli kılan. Bu ürünler aracılığıyla insanın değerini bilgisini ediniriz. İnsanın bu olanaklarının bilgisini edinmemizi sağlayan, tek tek insanlardır” (Kuçuradi, 2015: 178). Hiçbir insan başka bir insandan kimliği, kültürü, rengi, ırkı nedeniyle daha değerli ya da daha değersiz değildir. Bu sebeple, kim olursa olsun, kimlik ya da kültür ayrımı gözetmeksizin kişilere birer insan olarak bakabilmeyi sağlayacak bakışı kazandırmak farklılıkların tanınması, çokkültürlü bir yaşamın oluşması ve korunması için önemlidir. Kişilere olabildiğince bu bilinci, farklılıkları değer de aynılığı -insan olmayı- görebilme bilincini kazandırılmalıdır. Halihazırda varolan azınlık sorunları, asimilasyon, ayrımcılık, ötekileştirme, ırkçılık gibi yaygınlaşan sorunların engellenebilmesi için bu bilince ihtiyaç duyulmaktadır.

1. BÖLÜM

1. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK KAVRAMININ KAPSAM VE SINIRLARI

1.1. Çokkültürlülük Kavramının Sınırları

Günümüz dünyasında yaşanan tüm gelişmeler ile paralel olarak toplumlarda farklı farklı dil, din, etnisite, kültür, kimlik kavramlarından bahsedilmektedir. Ülkeler siyasi sınırlarını belirlese dahi internet gibi kolay erişilebilen ağlarla hiç göremeyeceğimiz ülkeler hakkında -o ülkelerin toplumsal yapıları ve tüm yaşam anlayışlarını, kültürleri- bilgi sahibi olabilmektedirler. Farklı kültürlerin kimliklerini tanımak, etkileşim kurmak beraberinde çokkültürlülüğü meydana getirmektedir. Bir devlette yaşayan üyeler ya farklı uluslara ait ya da farklı uluslardan gelmişse bu olgu bireysel kimliğin ve siyasi hayatın önemli yanına teşkil ediyorsa o ülkeye çok kültürlü bir ülke diyebiliriz (Kymlicka, 2020: 53). Bu bölümde çokkültürlülük kavramını kültür, kimlik kavramları ile sınırlayıp ne olduğuna ve o kavramlar ile ilişkisine değinilecektir. İlk olarak kültür kavramının ne olduğu ve kavramın çokkültürlülük ile ilişkisi, sonra kimliğin ne olduğu ve çokkültürlülük kimlik ilişkisi ele alınacaktır. Kültür ve kimlik ilişkisine değinildikten sonra çokkültürlülüğü daha anlaşılır kılacağı düşünülen çokkültürlülüğün farklı ülkelerdeki görünümüne yer verilecektir.

1.2. Çokkültürlülük ve Kültür İlişkisi

Dünya üzerinde “*kültür*” kavramıyla ilgili sorunlar, altmışlı yılların sonundan günümüze kadar tartışılan önemli konular arasında yer almıştır. Bu tartışmalar yalnızca “*kültür*” kavramıyla ilgili olmayıp aynı zamanda ülkemizde ve dünyada tartışılan bir başka problematik kavram da “çokkültürlülük” olmuştur. Çokkültürlülük kavramı da bazı kavramlar gibi sınırlarının çiziminde güçlüklerle karşılaşılacak kavramlardan biri olmuştur. “İçeriği bulanık olduğu halde, herkes bu kavramı bildiği sanınca” (Kuçuradi, 2016a: 1) tehlikeli sayılan kavramlardan biri olarak görülebilir. Kavramın içeriğinin netlik kazanmamış olması kültürel özgürlükler, tanınma talepleri, kimlik iddiaları, soykırım, hareketlilik, asimilasyon, ırkçılık, milliyetçilik gibi politik ve kamusal durumların yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Çokkültürlülük kavramı ele alınırken, “*kültür*” kavramının da sınırlarının gösterilmesi gerekmektedir.

Kültür sorununu dünya düzeyinde ön plana çıkaran en az iki nedenin izi sürülebilir: ilki Birleşmiş Milletlere (BM) üye ülkelerin gelişmişlik deyince ana ölçütlerinin ekonomik gelişme olması ve artık ana ölçüt olarak kabul edilen ekonomik gelişmenin kalkınmak için yetersiz kaldığının görülmesi ile kültür kavramının gelişime açılması; bir diğeri ise Üçüncü Dünya ülkelerinin kültürel kimlik sorununu dile getirmiş olmalarıdır (Kuçuradi, 2017a: 44). Dünya düzeyinde ön plana çıkan kültür sorununun anlaşılabilir ve çözüme ulaştırılabilir olması için sorun üzerine detaylı çalışmalar yapmak ve karışıklığı açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Küreselleşen dünyada gelişimin tek boyutlu algısı gündemden güne değişmektedir. Gelişimin farklı boyutlar ile ele alınması dünya gündemi için güncel bir durumdur. “Özellikle kültürel gelişme Batı’da teknolojinin de gelişmesiyle birlikte yaşanan gelişmeler bir de kültürel gelişme boyutunu ekleme ihtiyacını ortaya çıkarmış, böylelikle “kişilere insan olarak olanaklarını geliştirebilmelerini sağladığı düşünülen etkinliklere -örneğin sanatsal, bilimsel, felsefi etkinliklere- ‘erişme ve katılma’ imkanının gelişmesi olarak anlaşılmıştır” (Kuçuradi, 2016d: 129). Bu gelişmeler, “kültürel gelişmeler” yaşanırken aynı zamanda “kültürel kimlik”, “kimlik” ve “çokkültürlülük” kavramlarıyla ilgili sorunlar da gündeme gelmiştir.

“Kültürel kimlik” bağlamında hem “kültür” hem de “kimlik” kavramlarının sınırlarını çizmek “kültür” ve “kimlik” arasındaki bağı görebilmek için önemlidir. “ ‘Kültürel kimlik’ bağlamı içinde ‘kültür’ün anlamı: sınırları değişik açılardan çizilebilecek bir insan grubunda uzun ya da kısa bir süre yaygın olan ve bu grubun yaşayışını ve bu yaşayışın ifadelerini (günlük hayattaki tutulumları, sanatlarda, edebiyatta, felsefede, dilde, bilimlerde ve diğer insansal etkinlik alanlarındaki ‘modern fikirler’ denilenleri; aynı zamanda da toplumsal kurumları ve bunların işleyişini) belirleyen insan ve değerlilik anlayışı şeklinde dile getirilebilir. (...) ‘Kimlik’ teriminin anlamına gelince: bu tartışmalarda bunun, bir kişinin ya da bir grubun ‘kendine ilişkin bilgisi’ anlamında değil, ‘kendine ilişkin tasarımı’ veya ‘kendi imgesi’ anlamında kullanıldığını görüyoruz” (Kuçuradi, 2016d: 130-131). Bu belirlenimlerden hareketle, bir kişi söz konusu olunca kültürel kimlik, kişinin insan ve değerlilik anlayışına, grup söz konusu olunca gruptaki en yaygın kabul gören insan ve değerlilik anlayışına işaret etmektedir. Böylelikle, kişi söz konusu olduğunda “ben kimim?”, “benim insan anlayışım, değerlilik anlayış nedir?” sorularına yanıt aranırken, grup söz konusu olunca “biz kimiz?”, “bizim insan anlayışımız, kültürümüz, değerlerimiz nelerdir?” sorularına yanıt aranmaktadır. Özellikle ikinci türden sorular birlikte varolan, aynı zamanda zaman zaman çatışan kültürlerin, kültürel kimliklerin varlığına işaret etmektedir. Bu belirlenim,

kültür kavramının ya da kültürel kimlik(ler) kavramının çokkültürlülük ile ilişkisinin ne olduğunu, nasıl olduğunu düşündürmektedir.

Bu ikilikten hareketle, kültür kavramının anlamına ilişkin bir başka ikiliği de düşünmek mümkündür: tekil anlamda kültür ve çoğul anlamda kültür. “Tekil anlamda kültür, kişilere sahip olduğu tüm olanaklarını gerçekleştirme imkânı sunan etkinliklerdir. Sahip olunan imkanlar ile bireyler felsefe, edebiyat, sanat, bilim gibi insansal etkinlikleri gerçekleştirebilmektedir. Çoğul anlamda kültür anlayışının tanımı yapabilmek için ise ilkin bir kültürü başka bir kültürden ayırmanın ne olduğuna bakmak gerekmektedir. Çoğul anlamda kültür, bir grup insanın yaşantısı ve yaşantısındaki değerlilik anlayışlarını içermektedir” (Kuçuradi, 2017a: 47). Grubun yaşamındaki tüm anlayışları belirleyip o gruptaki az ya da çok geçerli olmuş olan değerlilik anlayışlarını anlayabiliriz. Ulusal ya da uluslararası düzeyde kültür politikalarının net olarak belirlenememesi, birlikte bulunan kültürlerden birinin kendini üstün görmesi, başka kültürlerle kendi kültürlerini dayatmaları çokkültürlülükle ilgili sorunları da beraberinde getirmektedir.

Çokkültürlülük, tek boyutlu olarak ele alınabilecek bir konu değildir. Çokkültürlülük, yalnızca kültür ya da başka tek bir ölçütü ele alan değil, tüm çeşitlilikleri, farklılıkları kapsamaktadır. Bir toplumda çok sayıda insanın farklı dillere sahip olması orayı dil bakımından zengin yapmaktadır ya da o toplumda farklı etnik kökenlerden gelen insanların olması orada etnik çeşitliliğin olduğunu göstermektedir. Toplumlar, tek tip değil her zaman çoğul olmuş ve çeşitlilik göstermiştir. Toplumlarda egemen olan anlayışın, çoğunluğun kültürü, kültürel kimliği etnik kökeni, dini ne ise o diğerlerine üstün olarak görülmüştür. Egemen olan kültür, en üstün kültür olarak görülmekte ve bu üstün görülen grup kendini azınlıklara dayatmakta, hatta onları özgürlüklerinden alıkoyabilmektedir. Azınlıklara karşı yapılan savaşlar soykırımlar asimilasyonlar karşısında azınlıklar yabancı, öteki muamelesine maruz kalmaktadırlar. Farklı olmak bu farklılıklarla birlikte yaşamak toplumlar arasında bir sorun, bir ayrılık oluşturmakta, insanların kendilerini, dünyayı, hayatı anlamak için kullandıkları tüm farklılıkları, aidiyetleri çatışmalara yol açabilmektedir.

Ülkeler üzerinde egemenlik kurmak istemi ve sömürgecilik egemen kültürel kimliğin alt kimlikler üzerinde baskı kurmasına, toplumsal yaşamda karşılaşılan farklı kültürler ve kimlikler arasında önyargılı, ayrımcı, baskıcı tutumlara sebep olmaktadır. Benzer kültüre ya da inançlara sahip toplumlar birbirlerine daha yakın olup iletişim kurabilirken, farklılıklar çoğaldıkça aradaki iletişim belirgin biçimde azalmaktadır. Oysa ki farklılıklar içinde sahip

olunacak zenginliğin görülmesi çok değerlidir. Bu zenginliği gören tüm toplumlar çeşitlilik, farklılık içerisinde uyumlu ve mutlu yaşayabilmektedir. Farklılıkların zenginliği “*salata kasesi*” gibidir. Bu benzetme insanların bir arada var olduğu ancak geleneksel kültürlerinin en azından bazı benzersiz özelliklerini korudukları heterojen bir toplumu akla getirir. Bir salatanın malzemeleri gibi, farklı kültürler bir araya gelirler ve tek bir homojen kültürde bir araya gelmeyen farklı kültürler kendi farklı tatlarını da korurlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde, örneğin New York'ta, "Küçük Hindistan", "Küçük Odessa", "Küçük İtalya" ve "Çin Mahallesi" gibi pek çok etnik topluluk farklı lezzetlerin toplandığı salata tabağının bir örneği olarak kabul edilebilir.

Çokkültürlülük, farklılıkların önyargı, sömürge, zorbalık olmaksızın kabul edilmesi, tanınması için üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Her insan yalnızca “*Ben kimim?*” “*Benim bir kimliğim ya da kültürüm var mı? Varsa bunlar nelerdir?*” biçiminde sorular sormaz, aynı şekilde bir grup da “*Biz kimiz?*” “*Bizim kimliğimiz ya da kültürümüz var mı?*” sorularını da sorabilir. Bu sorgulayış, hem kendini tanıma, anlama ve herkesçe kabul görme çabası, hem de azınlık gruplarının kabul görme ve kültürünün tanınma isteğidir. Azınlıkların haklarını korumak da insan haklarının gerektirdiklerindedir. Etnik köken, dil, din, cinsiyet, kültür bakımından farklı bir toplumda sayıca az olan ve dezavantajlara maruz kalan grup ya da gruplar olarak ifade edilen azınlıkların insan haklarını korumak çokkültürlü yaşamın sağlanabilmesinde sorunun felsefi, etik ve siyasal boyutunu hesaba katmayı gerektirir. Çokkültürlülüğün felsefi bir sorun olmasıyla ilgisinde baktığımızda başta kavramın kendisi olmak üzere, kültür, kimlik, tanınma, insan hakları, insanın değeri gibi kavramların açıklığa kavuşturulması, soruşturulması, içeriğinin belirlenmesinin gerekli olduğu görülmektedir. Aynı zamanda etik bir sorundur çünkü, çokkültürlü yaşamın olanaklı olduğu durumlarda kültürel farklılıkları göz ardı eden, ayrımcılık yapan, ötekileştiren, temel hakları başta olmak üzere haklarını ihlal eden, kişiyi ve kimliğini tanımayarak onun değerini korumayan başka kişilerdir. Kimlik sorunları ya da krizleri, beraberinde insan hakları ihlallerini de getirdiğinden, etik sorunların ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Çokkültürlülük aynı zamanda siyasal yanı da olan bir sorundur çünkü kişilerin insan olarak olanaklarını yaşadıkları toplumun içinde geliştirebilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılması, kültürel kimliklerinin tanınması, haklarının korunması yaşadıkları devletlerdeki yasal düzenlemeler varlığı ve bunların uygulanmasıyla ilgilidir. Kimlik sorunları, insan hakları sorunlarıyla ilgili olup, kimliklerin tanınmaması hem etik sorunları hem de hak ihlallerini beraberinde getirmektedir.

İnsanın bir kişi olarak ve belirli bir grubun üyesi olarak tanınması, değerlerinin tanınması ve korunmasını istemesi, haklarının korunması talebini de beraberinde getirir. İnsan tüm canlılar içinde özel bir yere sahiptir. “İnsana bu özel yeri sağlayan, onun özelliklerinin bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklardır. Bu olanaklar, insana özgü etkinlikler ve bu etkinliklerin ürünleri olarak görünür. (...) insanın bu yapısal özelliklerini korumak, yani kişilerde insanın olanaklarını geliştirmek, insan türünün davası, insan olan herkesin ödevi oluyor. Diğer yandan, bu türün üyesi olan her tekin hakkı oluyor (...) insana özgü olanakları kişilerde koruma istemleri, temel insan haklarını oluşturuyor” (Kuçuradi 2016a: 2). İnsanın sahip olduğu bu özel yer ona değerini vermektedir, dilinin, renginin, ırkının ya da kültürünün ve inancının ne olduğu o kişinin kim olduğu değerinin belirleyicisi değildir. Benliğine ya da kimliğine ait sorgulayışta kişiler için bu özellikler önemlidir, ancak insan hakları alanında kişi olmak ve kişi olmanın değeri ön plandadır. Bununla birlikte, çokkültürlü yaşamda farklı kültürel kimliklere sahip kişilerin, “yurttaşların insan haklarını korumak ve kamu işlerini insan haklarının gerektirdiklerine uygun bir şekilde yönetmek, ‘devlet’ dediğimiz organlar ve kurumların varlık nedenleridir. Bundan dolayı devlet ve kamu görevlilerinin, eğer bugünkü dünyanın çok etnik kökenli ve çok dinli toplumlarında insan haklarını korumayı içtenlikle istiyorlarsa, sadece günümüzün iki moda eğiliminin -yani evrensel insan hakları normlarını teşvik etmek ile değişken, yerel normları teşvik etmek demek olan kültürel kimlikleri teşvik etmek – arasındaki aykırılığın iyice farkında olmaları yetmiyor; aynı zamanda, en azından yapmak ya da karar almak üzere olduklarının bazı kaçınılmaz sonuçlarını önceden görebilmeleri için, ortalıkta dolaşan sözcüklerin kavramlarının felsefi bilgisiyle donatılmış olmaları gerekiyor” (Kuçuradi 2016d: 140).

Çokkültürlü toplumlarda farklılıkların barındırdığı değer yargıları, davranış ve bakış açılarının farklılıkları yaşamda her alanda kendini göstermektedir. Bu farklılıklar göz önüne alınarak, eşitliğin ne kadar sağlanabileceği ve hakların ne kadar korunabileceği önemlidir. Burada, belirli bir kültürün değer anlayışının referans alınıp diğer tüm gruplara dikte edilmesinin çokkültürlü yaşamla bağdaşmayacağını görmek gerekmektedir. Çokkültürlülükte amaç tüm kültürlerin, etnisitelerin, dinlerin, dillerin, ırkların beraber barış içerisinde ve haklar bakımında eşitçe yaşayabilmeleridir. Farklı etnik kökenleri, dilleri, dinleri olan grupların iç içe yaşadığı toplumlarda, ülkelerde her bir kişinin bir insan ve bir yurttaş olarak ayrımcı muameleye tabi olmadan, insan haklarının gerektirdiği gibi yaşamlarını sürdürebilmelidir.

1.3. Çokkültürlülük ve Kimlik İlişkisi

Kimlik denince siyasal kimlik, dinsel kimlik, etnik kimlik, kültürel kimlik gibi çeşitlilikler akla gelmektedir. Dünya genelinde yaşananları yorumlayacak olursak kimlik denince en çok üzerinde durulan etnik kimlik ve dinsel kimlik olmuştur (Tepe, 2004: 89). Bu bağlamda değerlendirecek olursak her insan pek çok kimliği taşımaktadır, ancak bu kimliklerden hepsini kişiler ön plana çıkarmamaktadır. Kişiler kendisini hangi kimlikleriyle özdeşleştirdilerse o kimlik üzerinden kendilerini tanımlamaktadır. Bizim için etnik kimliğimiz önem arz edip dinsel kimliğimiz önem arz etmediğinde kendimizi önem arz etmeyen dinsel kimliğimizle tanımlamayacağımız oldukça açıktır. Kişiler kimliklerini kendileri oluşturabildikleri gibi kendilerinin dışında dışarıdan alacağı herhangi bir tavır ya da eylem de kişinin hangi kimliği seçeceğini belirleyebilmektedir. Kimlik, bireylerin kendilerini tanımlarken sahip oldukları tüm özellikleridir. Hiçbir insan sahip olduklarından bağımsız düşünülmemektedir. İnsanlar farklı dil, din, etnik köken sahip olabilir ve bu sahip oldukları ile kendilerine ait kimlik yaratmak istemektedirler. Kimlik, kişileri ve grupları diğerlerinden ayıran tüm her şeydir. “Kimlik sorunu kişisel düzlemde ve grup düzleminde olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Toplumların belirli ritüelleri vardır ve her toplum bu değer yargıları içerisinde kendine bir kimlik oluşturmaktadır” (Kuçuradi, 2017a: 59).

İçinde yaşanan toplumda etnik kimliğe göre herkes kendisini konumlandırıyorsa, aynı etnik kimlikten olan başka kişiler için bu aidiyet anlamına gelebilecekken, farklı etnik kimliklere sahip kişiler için etik sorunlara ve hak ihlallerine yol açabilmektedir. Bu durum farklı kimlik türlerimiz için de böyledir. Politik, dinsel, dilsel, cinsiyete dayalı her farklı kimlik egemen kimlik değilse kişilerin ayrımcılığa ve hak ihlaline uğraması kaçınılmazdır. Kimliklerin çeşitlilik göstermesi her kimlik çeşidinin de farklı talepleri olduğunu değerlendirirsek “*kimlik sorunları*” na yol açmaktadır. “Kimlik sorunları kişilerin ya da grupların kim olduğu ve onların kendilerini nasıl gördükleri ile ilgilidir” (Tepe, 2004: 89). Kimlik sorunları belirli bir coğrafyanın sorunu olmayıp, dünyanın hemen her yerinde karşımıza çıkabilmektedir. Herhangi bir gruba önyargılı davranmak, ayrımcılığa maruz bırakmak, ötekileştirmek kimlik sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Bir kültürü ya da kimliği tanıyınca diğer kültürler ve kimlikler ile ilgili benzerlikler ya da farklılıkları da görmek mümkündür. İnsanların sahip oldukları farklı kimlikler ve kültürel farklılıklar birlikte yaşam için sorun olarak görülmektedir. Özellikle artan kimlik ve kültür çeşitliliği önyargı ve ayrımcılığı ön plana çıkarmaktadır, bu durum insanların kültürlerinin, kimliklerinin tanınmak

istenmesine sebep olabilmektedir. İnsanlık tarihi boyunca farklı kimlikler ve kültürlerin varlığı tehdit olarak algılanmış, bu algıyı değiştirmek kimi toplumlarda uzun vadede mümkün olsa da bazı toplumlarda halen varlığını korumaktadır. Siyah ya da beyaz olmayı, etnik kökenini ve o kökene ait olan kültürel özelliklerini, doğacağı coğrafyayı, ailesini, cinsiyet olarak varoluşunu kişiler kendileri seçmemektedir. Doğulan coğrafyanın kültürel mirasını alan kişiler temel haklar bakımından dünyanın başka bazı yerlerinde doğanlarından yalnızca temel olmayan haklar bakımından ayrılmaktadır¹. Bir ülkenin yurttaşı olmakla tanınan haklar, kültürel farklılaşmalara rağmen kişilere eşit muamele edilebilmesini sağlayacak olan yurttaşlık haklarıdır. Bu hakların sınırlarının kültürel ve kimlik farklılıklarına bakılmaksızın her bir kişinin temel haklarını koruyabilecek biçimde çizilmesi kişilere özgürlük ve fırsat eşitliği sağlayacaktır. “Kişilerin toplumda herhangi bir göreve ya da işe girmede, politik kurumlara seçilmede, eğitim kurumlarına girmede eşit şansa sahip olmaları, bir ayrımcılığa uğramamaları, herkesin yetenek ve becerilerine göre değerlendirilmeleri talebidir fırsat eşitliği. Seçilmede ölçütün kişilerin kendilerince kazanılması ve geliştirilmesi mümkün olan beceri ve yetenekler olması, kişilerin ellerinde olmayan ya da verili olan cinsiyet, dil, din ve ırksal özellikler olmamasıdır. Örneğin eğitimde kişilerin yetenek ve becerilerine göre ilerleme fırsatının verilmesidir. Gelir yetersizliğinin ya da kültürel-ırksal, cinsiyetle ilgili faktörlerin her kademedede eğitime erişmede, ilerlemede bir engel oluşturmamasıdır” (Tepe, 2014: 425).

Farklı dillerin, dinlerin, ırkların, kültürlerin, kimliklerin uyum içerisinde yaşaması olarak tanımlayabileceğimiz çokkültürlü yaşamda kişilerin dil, din, etnik köken kültür, kimliklerine bakılarak haklara erişimlerinde her türlü ayrımdan kaçınılması beklenir. Kişilerin siyasi düşünceleri, amaçlı yapıp etmeleri, icra ettikleri meslekleri kendi seçimleridir ve kendilerine dair özellikleridir. Ancak, kişilerin kendi seçimleri dışında sahip oldukları özellikleri de bulunmaktadır ve bunlardan dolayı ne önyargılı muameleye maruz kalmalı ne

¹ Bütün insanların eşit olduğu haklar olan temel haklar ya da birinci kuşak haklardan ayrılan ve bir ülkenin yurttaşı olmakla tanınan, esasında bir ülkedeki tüm yurttaşların eşitliği hesaba katılarak sınırları çizilmesi gereken tanınan haklar ya da ikinci kuşak haklar adı verilen haklar bakımından kimi ayrımlarla karşılaşmaktadır. Oysa ki bu türden haklar, “bütün insanların eşit olduğu, her kişinin insan olarak sahip olduğu, yani tanınmaları söz konusu olmayan, gerektirdiklerinin yerine getirilmesi söz konusu olan bir grup temel hak daha vardır. Bunlar, her kişiye insan olarak olanaklarını gerçekleştirebilmesini sağlayan önkoşullara ilişkin istemlerdir. Sağlık için gerekli yaşama düzeyi, eğitim bu tür haklardandır. Bu haklarla ilgili karşılaşılan güçlük şudur: bu hakların sağlanması, başka türlü haklara bağlıdır; ancak dolaylı olarak, devletin kişilere tanıdığı haklar -sosyal-ekonomik-(ve bazı) siyasal haklar- her zaman değilse de, çoğu zaman siyasal kararlarla kurulan kamu kuruluşları aracılığıyla korunabilirler” (Kuçuradi, 2016a: 6). Bu hakların korunabilmesi adına kamu kurumları ve yasalarla çizilen sınırların bütün yurttaşların eşitliğini hesaba katması gerekir. Bütün yurttaşların eşit olduğu bu hakların korunabilmesi adına çizilen sınırlar çokkültürlü yaşamın korunabilmesi için de önemlidir. Çokkültürlü yaşamda kişilerin kimliklerine, kültürel farklılıklarına bakılmaksızın devletlerin temel hakların korunabilmesi adına çizdiği sınırları ayrımcılık gözetmeden, eşitçe çizebilmesi talep edilir. Farklılıklarına bakılmaksızın devletlerin her bir kişinin temel haklarını koruyabilir olması gerekir.

de üstün kabul edilmelidirler. Hiç kimse sahip olduklarından ya da sahip olmadıklarından dolayı üstün değildir. Kişiler insan olmanın değerini gözeterek tavır sergilemelidir.

1.4. Çokkültürlülük ve Farklı Ülkelerdeki Görünümleri

Hızla değişen ve gelişen dünyada tüm farklı kültürler bir araya gelerek yaşamaya çalıştıkça Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada gibi ülkeler de bu konuda farklı politikalar belirlemektedir. Etnik-kültürel çoğulculuğun karşısına çıkardığı meselelere çözüm aramak ve birlikte yaşamının ilkelerini ortaya koymak için yeni çözüm yolları aramışlardır. Çokkültürlülüğün özellikle kamusal yaşamda ortaya çıkardığı politik sorunların çözümünde devletlere önemli görevler düşmektedir. Bir ülkenin yurttaşı olmakla sahip olunan yurttaşlık haklarının sınırlarını kültürel ve kimlik farklılıklarına bakmaksızın her bir kişinin temel haklarını koruyabilecek biçimde çizilmekle, kişilere özgürlük ve fırsat eşitliği sağlamakla yükümlü olan devletlerdir. Gelişmişlik düzeyine göre de farklılık gösteren ülkelerin çokkültürlü yaşama ilişkin politikaları farklı kültürel grupların kabulü, tanınması ve uyumu süreçlerini kapsar. Bu süreçte kamusal düzeyde ve toplumsal yaşamda tüm bireylerin varlıklarının ve farklılıklarının korunmasını amaçlayan düzenlemelerin ortaya konulması önemlidir. Eğitim, sağlık, barınma, beslenme gibi temel hakların korunması için sosyal, siyasal ve ekonomik koşulların tüm yurttaşlar için sınırlarının eşit çizilmesi devletlerden beklenmektedir. Farklılıkların çatışması yalnızca belirli bir devletin sınırları içerisinde yaşayan farklı kültürler arasında değil, farklı devletlerarasında da yaşanmaktadır. Farklılıkları ötelemek yerine farklılıkları ve bu farklılıklara sahip kişileri, grupları tanımak ve benimsemek toplumsal yaşamda kişiler arası ilişkileri daha güçlü kılacaktır.

1.4.1. Göçmen Ülkelerinde Çokkültürlülük

Küreselleşen dünyada, savaşlar, terör olayları, göçler, iklim değişikliği gibi artan küresel sorunlarla birlikte artık çokkültürlülüğün son bulması imkansızdır. Modern toplumlarda kimliklerinin tanınması talebiyle gelen, kültürel farklılıklara sahip olan ve kendilerine saygı duyulmasını bekleyen azınlıklar giderek artmaktadır. Gelişmiş ülkeler bu yaşam biçimiyle karşılaştıklarından itibaren böyle bir yaşam biçiminin yaratabileceği sorunlara dair kalıcı çözüm yolları, politikalar üreterek birlikte yaşamın ilkelerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Çokkültürlü yaşamın ideal örneklerinden biri olarak kabul edilen Kanada ile birlikte bir başka çokkültürlü ve özgürlükler ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ülkelerinde sorunlara ilişkin kalıcı çözümler sunmuşlardır.

Çokkültürlü yaşamın olanaklılığının örneği olarak Kanada adından en çok sözü edilen ülkelerin başında gelmektedir. Bu nedenle ilk olarak Kanada'nın çokkültürlülüğünü ele alacak olursak adından söz ettirmesinde etkili olan en önemli gelişmenin 1968-1984 yılları arasında ülkeye başbakanlık yapmış olan Pierre Trudeau'nun *Charter of Rights and Freedoms (Hak ve Özgürlükler Temel Yasası*'nı çıkarması olduğunu söylemek mümkündür (Özensel, 2012, 63). Böylelikle çokkültürlülüğü teşvik edici uygulamalar Kanada'nın toplumsal yapısında bulunan çeşitlilikle birleşince tüm bu farklı grupların bir arada nasıl yaşayacağına dair sorun ciddiyle sorgulanmış, sonucunda da çokkültürlülük politikaları gelişme göstermiştir. Bu politikalar Kanada'yı çokkültürlü yaşam için öncelikli tercih edilen ülke konumuna getirmiştir. "Kanada devleti 1971 yılında dört temel karar alır ve Kanada'yı da çokkültürlülük konusunda meşhur eden bu özellikler şunlardır: a. Kendi kimliğini ve farklılığını devam ettirmek isteyen her gruba izin verip yardım eder. b. Kültürlerini geliştirme ve aynı zamanda Kanada toplumunun bir parçası olma konusunda her gruba yardım eder. c. Toplumu oluşturan bir arada tutarak yaratıcılığı gösterir. d. Göçmenlere Kanada'daki dilleri öğretmede yardımcı olur" (Mahtani, 2004: 2; Özensel, 2012: 64). Benimsenen bu kararlar ile gruplar kendi varoluşlarına dair sorgulayışlarına cevap bulabilmektedir. Kendilerini Kanada topraklarına ait hissetmeleri için desteklenmekte ve aidiyet duyguları artmakta, güven duygusuyla yaşamlarını sürdürmektedirler. Kendi kimliğini koruyarak, kültürel etkinliklerini ve yaşam biçimlerini devam ettirebilen topluluklar "Kanadalı" üst kimliğine de entegre olarak birlikte yaşayabilmektedirler. Bir göçmen ülkesi olarak Kanada aidiyet duygusunun gelişmesi ve asimilasyon değil, entegrasyonun sağlanabilmesi için ülkenin dilini, tarihini, yaşam biçimini ve pek tabii farklı kültürel kimliklerin yaşayışlarını her bir topluluğa ulaştırarak birlikteliği güçlendirmektedir.

Kanada'da benimsenen politikaların önemi tüm bu anlayışları içerisinde barındırması açısından çokkültürlülüğe büyük değer katmaktadır. "Kanadalıları bir arada tutan belli başlı değerler şunlardır: 1. Eşitlik ve hakkaniyet inancı, 2. İstişare ve diyalog inancı, 3. Uzlaşma ve hoşgörü, 4. Çeşitliliğin desteklenmesi, 5. Şefkat ve cömertlik, 6. Doğal çevreye tutkunluk, 7. Özgürlük, barış ve şiddete dayanmayan değişimdir" (Kymlicka, 2020: 311). Sıralanan değerlerin hepsi bir toplumu birbirine bağlayan değerlerdir. Eşit tavır görme, diyalog ile kendi kimliğini oluşturma, hoşgörü anlayışının benimsenmiş olması, çeşitliliğin destekleniyor olması, özgürlük ve barış temelli değişimlerin sunulması her grup için oldukça önemlidir. Her grubun bu anlayış ile karşılaşılıyor olması bir aradalığı da olumlu yönde desteklemektedir. Devletin toplumlardaki farklılıkları zenginlik olarak kavrayan politikası ile her grup

birbirlerinin varlıklarına ve farklılıklarına saygı duymayı öğrenmektedir. Toplumdaki her farklı gruba eşitlikçi yaklaşım sergilemekle Kanada tüm farklılıkları ve birarada yaşamalarını kabul eden ülke konumundadır. Tüm farklılıklar hassas davranılmayı beklemektedir.

Kanada çokkültürlülüğe model bir ülke olarak bilinip kabul edilse de, karşı karşıya kalınan çatışmalar da yaşanmıştır. Yaşanan bu çatışmalara örnek olarak Fransız bölgesi olarak da bilinen Quebec eyaletinde yaşanan sorunlar gösterilmektedir. “Aslında Quebec meselesi daha eski bir tartışmaya dayanmaktadır. Fransızların yoğunlukta yaşadığı bu bölgenin 1759 yılında İngilizler tarafından işgal edilmesi bu bağımsızlık mücadelesinin başlangıcını oluşturmaktadır” (Anık, 2012: 144). Quebec, Kanada’nın en büyük eyaletlerinden biridir. Quebec’i farklı kılan Fransızların yaşadığı bölgenin işgal edilmesidir. Quebec’te yaşayan Fransızlar, İngilizlerin işgallerine ses çıkarıp özerklik isterler. Bu durum karşısında Kanadalı-İngiliz’ler Kanadalı-Fransız’larla çatışma yaşayarak, bir ayrım oluşur. İngilizlerin işgallerine karşı özerklik istemleriyle beraber iki halk arasında yaşananlardan dolayı Quebec sorunu ile ilgili anayasal tartışmalar meydana gelir. 1982’de *Kanada Haklar Sözleşmesi*’nin kabulü ile Fransız asıllı Kanadalılar özerklik taleplerini dillendirir. Quebec eyaletindeki resmi dil ile ilgili bazı yasalar meclisten geçirilmiş olsa da Kanadalı-Fransızlar, Fransızca konuşanlar ya da göçmenler İngilizce eğitim veren okullara çocuklarını göndermeyerek, elliden kişiden fazla kişinin çalıştırıldığı bir şirkette kullanılacak dilin Fransızca olmasını zorlayarak, ticari sözleşmelerde kullanılacak dilin Fransızca olmasını talep ederek (Taylor, 2000: 72) kültürel farklılıklarının ve kimliklerinin korunabilmesini sağlamışlardır. Kanadalı-Fransızların Quebec için özerklik istemlerinin geldiği yer göstermektedir ki, Kanada’da benimsenen çokkültürlülük politikalarında hedef farklılıklara sahip olsalar dahi her etnik grup, kendi değerlerini ve kültürünü yaşamak, geliştirmek hakkına sahiptir.

Kanada gibi bir göçmen ülkesi olan ve çokkültürlü yaşamın, özgürlüklerin örneği olarak kabul edilen bir başka ülke olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde çokkültürlülük ele alınacaktır. “ABD’de, vatandaşlık hakları yasası ile renk, din, ırk, milliyet gibi her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır” (Doytcheva, 2009: 97). ABD’de tek bir kültürün olmaması Amerika halkının egemen bir kültür oluşturmasına engel değildir. Birçok Amerikalı’yı bir araya toplayan egemen bir kültür vardır. Egemen kültürün dışında kalan kısım azınlık grupları ya da göçmenlerden oluşmaktadır. Her ülkede olduğu gibi göçmenler ABD’de de kendileriyle beraber dillerini, tarihlerini, gelenek ve göreneklerini, anlatılarını da götürmektedir. Götdüklerinin dışında azınlık ya da göçmen fark etmeksizin yaşamlarındaki birçok şeyi

geride bırakmakla beraber bazen de geride bıraktıkları her şeyi gittikleri ülkelerde yeniden oluşturmak isteyebilmektedirler. Tam bu bağlamda gidilen ülkenin bir devlet olarak desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Kanada ve ABD'nin yanı sıra Avrupa'da da çokkültürlü yaşam biçimlerinin sürdürülmeye çalışıldığı ülkelerle karşılaşmaktadır. Bu ülkelerden biri olarak Hollanda'da çokkültürlülük anlayışı bir cemaate aidiyeti olan milli entegrasyona² dayanmaktadır. Hollanda'da tüm dini cemaatlerin kendi okul, parti, sendika gibi kurumlarını geliştirmesi ve bu gelişim hakkına sahip olmaları dini, kültürel çoğulculuk anlayışının devamı olarak düşünülmektedir. Hollanda'da uygulanan “*etnik azınlık*” politikası ülkeye gelen göçmenlerin kültürel kimliklerinin ve geleneklerinin korunması önceler. Etnik azınlığa önem veren Hollanda'nın, çokkültürlü yaşam adına, dini eğitim kurumlarının kuruluşu, azınlıklara danışma merkezleri, anadillerinde eğitim, yabancılara oy hakkı, seçme hakkı, kamuda çalışma hakkı gibi imkanlar ile “*pozitif ayrımcılık*” sunduğu görülmektedir (Doytcheva, 2009: 72).

Gelişmiş ülkelerde çokkültürlülük ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde de farklı kimlikler, kültürler bir arada yaşamaya çalışmaktadırlar. Bu duruma örnek olarak Türkiye'de çokkültürlülüğü vermek mümkündür. Osmanlı Devleti'nden beri süregelen çokkültürlülük Osmanlı Devleti döneminde azınlıklara verilen haklar ya da ayrıcalıkları da kapsar. Türkiye'de çokkültürlülük deyince Türk, Kürt, Arap gibi etnik ya da Alevi, Sunni, Hristiyan, Ortadoks, Süryani gibi dinsel ve mezhepsel farklılıklar da akla gelmektedir. Ülkemizde yaşayan ya da göç eden herkes bu etnik veya dinsel kökenlerden birine sahiptir. Bu farklılıklar kişilerin kimliklerini oluşturmada temel oluşturmakta, kişiler bunlardan birisini seçerek kendilerini tanımlamaktadırlar. Bu nedenle herhangi birinin başka herhangi birine üstünlüğü ya da eksikliği söz konusu değildir. Türkiye'de bu farklılıklar nedeniyle yaşanan sorunlar günümüzde de tam olarak çözülmüş değildir. Farklılıklar nedeniyle yaşanan sorunlar yalnızca Türkiye'nin değil dünyanın birçok başka ülkesinin de önde gelen sorunları arasında bulunmaktadır. Türkiye başta olmak üzere tüm devletlerin hümanist ve etik bir anlayış ile kişilere kendi kimliklerini oluşturmada ve yaşamada özgür bir ortam sunması beklenmektedir. Bununla kast edilen yurttaşların yalnızca yaşama hakkına sahip olmaları değil, diğer temel hakların da devlet tarafından sağlanabilmesi ve yine devlet tarafından güvence altına alınıp özgürlüğe dönüştürülmesidir.

² İnsanların bir toplumla bütünleşmesini, o topluma uyumunu anlatmak için sık sık kullanılan bu sözcük kısaca bütünleşme ve uyum anlamına gelmektedir.

Çokkültürlülük politikasının uygulandığı ülkelerde bu politikalara farklı eleştiriler yöneltilmiştir. “Eleştiriler üç düzeyde yapılmaktadır: Epistemik düzeyde, siyasi düzeyde ve toplumsal düzeydedir. İlk olarak epistemik düzeyde eleştiriler yer almaktadır. Epistemik düzeyde yapılan eleştirilerde çokkültürlülük politikalarının bilimsel geçerliliğe sahip olup olmadıkları sorgulanmaktadır. İkinci eleştiri düzeyi siyasi temelde olup, burada çokkültürlülük politikalarının avantajları ve sakıncaları değerlendirilmektedir. Toplumsal düzey olan üçüncü düzeyde ise, bu politikaların neden popüler olmadığı açıklanmaktadır” (Doytcheva, 2009: 117). En etkili çokkültürlülük kuramları, çokkültürlülüğün bir antimodernizm olarak değil, vatandaşların edinilmiş hakları ve onların kimliğe dair kaygılarıyla kolektif bağlılıklarına yeniden özen göstermeyi uzlaştıran orta yol arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çokkültürlülüğün uygulandığı ülkelerde birtakım sorunlar ile karşılaşılrsa da farklılıklarla birlikte yaşayabilmenin de başarılı örnekleri sunulmuştur.

1.4.2. Çokkültürlü Yaşam Olanaklı Mıdır?

21. Yüzyılda dünyadaki ülkelere, en azından büyük ülkelere bakıldığında, benzer özellikler kadar farklılıkları da içlerinde barındırdıkları görülmektedir. Tüm bu farklılıkların bir arada olması olumlu – olumsuz birçok durumu da içerisinde taşımaktadır. Her devlet farklı bakış açılarından hareketle çokkültürlülüğe olumlu bakmamaktadır. Bunun da olumlu veya olumsuz kimi sonuçları olmaktadır. Farklılıklar ekonomik, kültürel, dini vb. yönlerden olabilmektedir. Küreselleşen dünyada tek tipliliğe tepki gösterilmesi ve farklılıkların gün yüzüne çıkarılması ile farklılıkları hiçe sayan eylemlere, politikalara bir tepki olarak çokkültürlülük bir cevap olmaktadır. Çokkültürlülük yalnızca farklılıkların birlikte yaşaması ve bu yaşamın barışçıl biçimde olması değildir. Değişen ve gelişen dünyada daha sık dile gelen çokkültürlülüğe kimileri olumlu kimileri ise olumsuz bakmaktadır. Olumsuz bakışın ortadan kalkabilmesi için çokkültürlülüğün ne olduğunun daha açık ve anlaşılır kılınması gerekir. Böylelikle, çokkültürlü yaşamın nasıl mümkün olabildiği ve çokkültürlülüğün toplumlarda meydana getirdiği değişimin boyutları da ortaya konulmuş olur.

Bir toplumda aynı etnik köken, aynı kültür, aynı milliyetten olmamalarına rağmen tüm insanların barış ve hoşgörü içerisinde yaşamalarının mümkün olduğu dünyadaki örneklerine bakılarak söylenebilir. Bu yaşamın devamlılığını sağlayacak şey farklılıklara sahip olanların birbirlerinin varlıklarını başlı başına bir değer olarak görmeleri ve bu bakış ile yaşamalarıdır. Çokkültürlü toplumda yaşamak başlangıçta risk içeriyor gibi görünse de zamanla bu algının yanlış olduğu, böyle bir yaşam biçiminin herhangi bir risk içermediği ve bu çeşitliliğin aslında

bir zenginlik olduğunun farkına varmak mümkündür. Bir toplumun birbirine olan bağları ne kadar zayıf ise ancak o zaman toplum farklılıkları risk olarak görür, çünkü o toplumda bu riski yok edecek güvene dayalı bir ilişki bulunmamaktadır. Gerek kişiler olarak gerekse grup olarak farklılıkları hesaba katarak yaşamak azınlıkların korunması, kültürel özerkliklerin güvence altına alınması, her sınıfa özgü hakların tanınması, eşitlik politikalarının benimsenmesi gibi olumlu kazanımları beraberinde getirmektedir. Çokkültürlü yaşamın bu kazanımları için insan olmayı merkeze alan etik bakış açısına sahip olmak gerekmektedir. Bu etik bakışa sahip olmak kişileri insan görebilmeyi ve her bir kişinin haklarını korumayı istemeyi de beraberinde getirecektir. Çokkültürlü yaşamda kültürel farklılıkları olan ve farklı kimliklere sahip olan kişi ya da grupların haklarının korunması, korunmasının istenmesi ve bu yönde politikalar geliştirilmesi önem taşımaktadır. Korunması istenen haklar başta temel haklar ve de bir devletin yurttaşı olmakla sahip olunan haklardır.

Hakların korunması kişiler ve devletlerce mümkündür. Bu bağlamda, ‘hak’ denilenlere baktığımızda, taşıyıcıları açısından iki tür haktan, kişi haklarından ve grup haklarından (kollektif haklardan); kişi haklarına baktığımızda da, kişilerin insan olmalarından dolayı sahip oldukları haklardan (temel haklar ya da insan haklarından), yani bütün insanların -doğal ve rastlantısal özellikleri ne olursa olsun- eşit olduğu haklar ile belirli bir devletin yurttaşı olmaktan dolayı sahip olduğu (ona tanınan) haklardan söz edebiliriz” (Kuçuradi, 2016e: 142). Kişi hakları, bütün insanların yalnızca insan oldukları için sahip oldukları haklardır. “Grup hakları ise, belirli bir çağın ve belirli bir ülkenin gerçeklik koşullarında, temel (kişi) haklarının gerektirdikleridir” (Kuçuradi, 2016e: 143). Grup hakları bir gruba verilen ayrıcalık olarak anlaşılmalıdır. Grup haklarından anlaşılması gereken, “bir ülkedeki çoğunluğunkinden farklı belirli özelliklere sahip olan bir gruba ait olan kişilerin, kendi insansal olanaklarını geliştirmelerini mümkün kılan kamusal düzenlemelerdir” (Kuçuradi, 2016d: 137). Grup, üyelerinin ortak özelliklerine göre oluşturulan kollektif kimlikleri ifade etmektedir. Bizler yaşam içerisinde hep bir grubun üyesiyiz. Her birey belirli bağlamlarda belirli grupların üyesidir. Örneğin ana dili açısından kişi o dilde konuşan grubun üyesidir. Bu nedenle ana dili kullanma hakkı grupsal haktır. Bazen gruptan sayıca daha az olarak farklı bir grupta da olabiliriz, bu durum da azınlık kavramı ile ilişkilidir. Bir gruba üye olduğunda o grup içerisinde iken sahip olduğumuz haklar mevcuttur, ancak azınlık olduğunda da hakların korunabilir olması gerekmektedir.

Grup haklarıyla ilişkili olarak “azınlık” kavramına baktığımızda “azınlık”, bir yerde yaşayan bir grup insanın o grubun çoğunluğundan farklı bir özelliğe sahip olan alt grubun oluşması olarak anlaşılır. “Azınlık” kavramı bir grubun içerisinde yer alan etnik, dinsel, dilsel, inanç bakımından sayıca daha az olan kişilere denilse de azınlıkları oluşturanların da bir kişi olduğu ve devlet içerisinde yurttaş oldukları unutulmamalıdır. Azınlıkların da birer kişi oldukları ve sahip oldukları olanaklarını gerçekleştirmesi için hakları olduğu düşünüldüğünde azınlık olmanın bir devlet içerisinde hiçbir hak sahibi olmayarak yaşamak anlamına gelmemesi gerektiği açıktır. Azınlık hakları, o gruba tanınan ayrıcalıklarla ilgili değil, “ayrımcılığa karşı getirilen bir talep (...) azınlık grupları için ancak etik ilkeler olan insan haklarının belirli gerçeklik koşullarında getirdikleri” (Kuçuradi, 2016e: 146) olarak anlaşılır. Çokkültürlü bir toplumda çoğunluktan farklı kimliğe sahip olan grupların kendi kimlikleriyle yer almaları karşısında ayrımcılıkla karşılaşmaması veya herhangi bir soykırıma maruz kalmamasını sağlamak, haklarını korumak o devletin görevidir. İnsanın varlığını ve varlığı ile birlikte sahip olduğu haklarını korumak devletin ve kamu kurumlarının varlık nedenidir.

Azınlıklara güven duymayan, azınlık gruplar iç ve dış güvenlik için tehdit oluşturduğunu düşünen devlet anlayışında çokkültürlülük kendine imkân bulamayacaktır. Azınlıkların toplumdan ayrıştırılmasının ve onlara önyargıyla yaklaşılmasının sebeplerinden birisi, ulus devletlerin farklı etnik kökenlerden insanların ülkeye girişlerini engellemesi, mümkün olduğunca azaltılması politikasıdır. Bu ülkeye kabul edilen göçmenler ve mülteciler konusunda da kendisini göstermektedir. Ülkeye meslek sahibi ve nitelikli kişilerin giriş yapmasına izin verilirken, mülteciler aynı şekilde karşılanmamaktadır. Azınlıklara gösterilen tepkinin bir sebebi de ülkeye giriş yapmış grubun ekonomik katkının boyutuyla ilgilidir. Azınlık grubun çalışarak ülke ekonomisine katkı mı sağlayabildiği, yoksa devletten ekonomik katkı mı beklediği azınlıklara bakış açısını olumlu ya da olumsuz kılmaktadır. Devletten katkı bekleyecek olmaları o ülke yurttaşlarının azınlıklara dair bakış açısını olumsuz şekillendirmekte, özellikle de yurttaşların ekonomik sıkıntılar yaşadıkları ülkelerde azınlık veya mültecilere tepki büyümektedir.

Çokkültürlü yaşamın sürdürülebilirliği için etnik, dil, din fark etmeksizin farklı kültürlere, kimliklere sahip olan azınlıkların ayrımcı muameleye maruz kalmayıp, entegre olabilmelerini sağlayabilmek devletlerin görevidir. Bu sağlanırken, yok etme isteği ve baskıcı bir yaklaşımla asimileye maruz bırakılmak değil, entegre edebilmek önemlidir. Asimilasyona uğramakla yapılan şey, bir ülkeye giden azınlık grubun kendi kültüründen, kimliğinden

tamamen soyutlanarak, gittiği ülkenin kültürüne bütünüyle uyum sağlaması, benimsemesidir. Asimilasyon farklılıkları yok etme isteği olup, zorba devlet anlayışlarında kullanılan bir yoldur. Gidilen ülkenin ilk olarak kültürüne tam uyum sağlayarak ve zaman içerisinde de kendi anadillerini, yaşam tarzlarını, geleneklerini ve hatta yeme-içme alışkanlıklarını bütünüyle değiştirmek hedeflenir. Bu beklenti gerçekleştiğinde gruplar asimile olmuş ve tamamen o ülkenin içerisinde erimiş olacaklardır. “Siyahlar yasa zoruyla beyaz toplumdun dışlanırken, Kızılderililer, yani kendi dilleri, kültürleri, dinleri ve toprakları olan yerli halklar yasa zoruyla toplum içine sokulmuştur. Bu tam da zorla asimilasyon denen şeydir, yani etnik, kültürel ve dilsel bir azınlığı, bastırma yoluyla, kendi biricikliğini ve kimliğini terk edip toplumun geri kalanına karışmaya zorlama pratiğidir” (Gross 1973: 244; Kymlicka 2020: 116). Azınlıkların bir ülkeye gitmesi ve ülke içerisinde zorla asimilasyona uğramaları, insanları kendi özbenliklerinden koparmak bir insanlık suçudur. Her insan, insan olduğu için değerlidir. Her insanın yaşama hakkı ve yaşamını devam ettirmesi için beraberinde birçok hakka zorunlu olarak ihtiyacı vardır.

Ayrımcılığın, asimilasyonun, ötekileştirmenin, bu yollarla insanların farklılıklarını eritmenin çokkültürlü yaşamda yeri yoktur. Çokkültürlü yaşam ebedi barışı, evrensel konukseverliği içerir. Devletlerin ebedi barışı gerçekleştirebilmeleri için üç koşuldan söz edilmektedir. “İlk madde ya da koşul, her devletin sivil anayasasının cumhuriyete dayalı olmasıdır; ikinci madde, ulusların yasalarının özgür devletler federasyonu üzerinde temellendirilmesidir; son madde, dünya vatandaşlığı yasasının sınırları evrensel konukseverlik koşullarına göre belirlenmesidir” (Kant’tan Akt. Benhabib: 2006, 36). Çokkültürlü yaşam için dünya vatandaşlığı yasasının sınırlarının evrensel konukseverlik koşullarına göre belirlenmesi gerekir. Toplumların hiç kimseye zarar verici eylemlerde bulunmaması, düşmanlık etmemesi aynı zamanda düşünsel olarak da düşmanlıklara son vermesi barışı sağlayacak olandır. Tüm insanlar dünyanın evrensel konukseverleridir. “Evrensel konukseverlikler, insan sevgisi değil hukuk üzerine kurulmalıdır. Konukseverlik hakkı, dünya cumhuriyetinin içerisinde yer alan tüm insanlara ait bir haktır. Konukseverlik, bir kişi ya da grupların bir ülkeye gitmelerine karşın onlara kötü bir tavır sergilenmemesidir. Ülke yurttaşları, ülkeye gelen birey ya da toplumlara zarar vermediği sürece ülkesine kimseyi kabul etmeyebilmektedir” (Benhabib, 2018: 37). Ülkeye gelecek birey ya da toplumların yok oluşla baş başa bırakılmaları uygun değildir, çünkü tüm insanların birbirleri ile ilişki içinde olması ve dostça ilişkiler kurması birbirlerini yok oluşla baş başa bırakmamaları evrensel konukseverliği içerir.

Dünya toplumlarının farklı kültürel değerlere sahip olmasının kabulü ile birlikte kültürler üzeri bir kültürün yani dünya kültürünün -evrensel değerler ve kurallar içeren- gerekliliğini ifade ettiği evrensel konukseverlik günümüz dünyasında imkânsız gibi görünmektedir. Evrensel konukseverlik için tüm dünya ülkelerinin sınırlarını misafirleri için ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu sorunların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki varlığı çokkültürlü bir yaşamı olanaklı değil gibi gösterse de böyle bir yaşamın uzun zamandır olanaklı olduğu ülkeler dünya üzerinde mevcuttur. Etnik, dinsel, dilsel, cinsel ayrımcılığa maruz kalmadan, ötekileştirilmeden, kendi kültürlerini ve kimliklerini koruyarak yaşayabilen azınlıklar, topluluklar dünyanın gelişmiş ülkeler kategorisindeki yerlerinde yaşamlarını temel haklarını koruyarak sürdürebilmektedir. İnsan olma bilincine ya da ortak kimliğin farkına varmış olan toplumlarda kimliklere ve kültürlere saygı duyularak kişilerin toplumsal yaşama entegrasyonları sağlanabilmekte, etik sorunlarla ya da insan hakları ihlalleriyle daha az karşılaşmaktadır.

1.4.3. Çokkültürlü Yaşamda Sorunların Çözümü

Farklı kültürlere, kimliklere veya yaşam tarzlarına sahip bireylerin her gün daha fazla görünür olmaya başlaması bireyler veya gruplar arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal temeldeki çatışma olasılıklarını artırabilmektedir; dolayısıyla, çatışmadan birlikte yaşamının formüllerini aramak ve ortaya çıkarmak herkesi ilgilendiren bir meseledir. Bu bağlamda, farklı dil, inanç, kültür ve alışkanlıklar taşıyan bireyler veya gruplar arasında görülebilen çatışmaların nasıl çözüleceği meselesine odaklanmak gerekmektedir. Farklılıklar üzerine kurulan toplumlarda kaynaklanan sorunların çözümü için sağlıklı bir zeminde bir arada yaşamın nasıl mümkün olduğuna bakmalıdır.

Yaşamda bireyler ya da gruplar, farklılıklarla aynı dünyada yaşadıklarını ve yaşamın bu farklılıklar ile birlikte var olduğunun bilincine ya varamamakta ya da geç varmaktadır. Bu bilince erildiği anda farklılıklarla beraber yaşayabilmeleri için karşılıklı olarak birbirlerini anlamaları, öteki dediklerini tanımlarıyla yaşamda bulabilecekleri pratikler önem ve anlam kazanmaktadır. Kişiler kendi sahip oldukları hayatı aslında tek gerçek hayatmış gibi yaşayıp farklı bakış açılarının, farklı hayatların varlığının farkında olmadıklarında yaşamın sadece “ben” den ibaret olduğunu düşünmektedir. Yaşam sadece “ben” varmışçasına yaşanıp farklılıklara gözler kapatıldığında farklılıklar için tehdit oluşturabilecek ayrımcılık, ötekileştirme, asimilasyon gibi sorunlarla karşılaşmaktadır.

Çokkültürlülük aslında ötekileştirilenlerin, ayrımcılığa maruz kalan grupların kendi kimlikleri ile yaşama imkânı olarak bakıldığında oldukça değerlidir. Baskı ve sömürü altında kalmış tüm milletlerin, grupların, azınlıkların ve birçok çeşitliliğin, benliklerinin yok edilmesine karşı gelinmelidir. Bu bağlamda çokkültürlülüğün insan hakları ile doğrudan ilişkisinin önemini sıkça vurgulamak, hatırlatmak gerekir. İnsan olarak göreceğimiz muamele kimliklerimizden bağımsızdır. Tüm farklılıklar içerisinde etnik, dini, ulusal kimlikleri yok sayıp, herkesi yalnızca insan kimliğiyle birlikte düşünmek, kimliklerin farklılığını değil hem kendimizi hem de diğer tüm insanları “*insan*” olarak görebilmek gerekmektedir. İnsan hakları da insanların farklılıklarından değil insanların, insan olarak aynılığından türetilen ilkelere dayanır. Çokkültürlü yaşamın önündeki sorunların çözümü için öncelikle herkesin bir insan olduğunun bilincine varılması ve tek kimliğin “*insan kimliği*” olduğunun kabul edilmesi önem taşır. Farklılıklarla birlikte yaşayabilmek için bu kabul önemlidir. Bu kabul, başkaları ile olan ilişkimizde insan onuruna uygun eylemlerde bulunmamız ya da bulunmamamızın da yolunu açacaktır. İnsan onurunu koruyacak olan ya da zarar verecek olan kişilerdir. Kişiler kendilerine karşı yapılanlarla değil, kendi yaptıkları ile insan onuruna zarar vermektedir ve tüm bireyler kendi yapıp etmelerinden sorumludur (Kuçuradi, 2016b: 69). İnsan onuru, insanın değerine işaret eder. Tüm insanların görmesi ve başka insanlara göstermesi gereken muamelenin dile gelmesinin tek sebebi insanın değeridir. İnsan değerli bir varlıktır bu değer insana tür olarak insanın diğer canlılar arasındaki özel konumunu yansıtmaktadır (Kuçuradi, 2016b: 72). İnsan onurunu korumak için insan hakları ilkelerine ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan hakları bir fikir, insanın ürettiği bir düşüncedir (Kuçuradi, 2016b: 70) ve insanların, yalnızca insan oldukları için belirli şekilde -insanın bir tür yapısı olanaklarının gerçekleştirilmesini olanaklı kılan bir şekilde- muamele görmelerine ilişkin talepleri dile getirir (Kuçuradi, 2016b: 70-71).

Farklılıklarla birlikte yaşamda, her bir kişi bir insan olarak bu muameleyi talep etmektedir. İnsan olarak başkalarından göreceğimiz tüm muameleler kimliklerimizden bağımsız olmalıdır. Burada önemli olan tür olarak insanların taşıdığı ortak kimliğin hesaba katılabilmesidir. Bu ortak kimlik -insan kimliği- farklılıklarla birlikte yaşamak için gerekli olan en önemli şey ise bu durumda daha önce de vurgulandığı gibi toleranstır. Toleranslı kişilerin tolere ettiği kendisi gibi birer kişi olan kişilerin varlığıdır ve verebileceği halde zarar vermez (Kuçuradi, 2016c: 89). Başka kişileri tolere ederken aslında tolere edilen şey, onların farklılıkları değil kendi varlıklarıdır. Tüm farklılıklarına, onaylanmayanlara rağmen kişileri birer insan olarak görebilmeye, aynılıkları görebilmeye, ayrımcı muamele yapmamaya ilişkin

bir tutumdur tolerans ve insan haklarını sağlayabilmenin, savunabilmenin de önemli bir ilkesidir. Farklılıklarla birlikte yaşamın bir yolu toleranslı kişilerin sayısını arttırmaktır bu toleranslı kişilerin sayısını artırmak ise ancak eğitimle, kamudaki düzenlemelerde de tolerans ilke temel ilke yapmakla mümkündür. Birlikte yaşamak bazılarının mutlu yaşaması, haklarının korunması, özgür olmasının değil, herkes için eşit biçimde mutluluk, özgürlük ve hakların korunmasını içerir. Tolerans ilkesi insan haklarını savunmada kaçınılmaz bir ilke iken, çokkültürlü yaşamın olanaklılığı için de olmazsa olmaz bir ilkedir. Farklılıkları değil, aynılığı, insan olmayı görerek tüm farklılıkları birlikte ve temel haklarını koruyarak yaşayabilmek için tolerans ilkesinin varlığıyla yaşamı sürdürebilmek gerekir. “Saygı konusu olan, birer insan olarak kişilerdir; düşünceler, kültürel ve diğer deney kaynaklı normlar, inançlar değil” (Kuçuradi, 2016c: 94). Tüm bireylere farklılıkları benimseyecek ve hoşgörü sahibi kişiler olabilmelerini sağlayacak kendinden başkalarına da insan kimliği ile bakabilmelerini amaçlayan bir etik eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. “Kişilerin, tolerans dediğimiz tutumu oluşturmaları -hoşgörülü kişiler olmaları-, genel olarak etik eğitimiyle ilgili görünüyor. Bu, kişilere başkalarına -kim olursa olsun ve özellikleri ya da belirli bir andaki durumları ne olursa olsun her şeyden önce birer insan olarak bakmaya yardımcı olmayı, bu bakışı kazanabilmelerini sağlamayı amaç edinen etik eğitimidir” (Kuçuradi, 2016c: 95).

2. BÖLÜM

2. CHARLES TAYLOR'DA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK KAVRAMI

2.1. Charles Taylor'un Çokkültürlülük Kavramı

Dünyada her ülke nüfusunun artış göstermesi ve küreselleşme ile dünyanın bir ucunda yaşanan herhangi sağlık, ekonomi, siyasal sorunlar tüm dünyayı etkilemektedir. Örneğin Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 salgını günümüze kadar devam etmiş ve tüm dünyaya yayılmıştır. Sayısızca insanın ölmesi ya da pandemide yaşam mücadelesi vermesi dünyanın en önemli gündemi olmuştur. Çin'de meydana gelen bir olaya bizler umursamaz tavır sergileyemez olduk bu da aslında bizlere globalleşen dünya gerçeğini göstermektedir.

Küreselleşme ile farklı yaşam biçimleri, farklı anlayışlar ve kültürler arasındaki ilişkiler daha kolay ve birbirine ulaşılabilir hale gelmiştir. Farklı kültürler ya da toplumlar iletişim, göç, etnik kıyım, asimilasyon, yabancılaşma gibi etkenler ile farklı kimliklerin tanınma isteği ve kültürel çeşitliliklerinin saygı görme isteği ile yüzleşmektedir. Bu düşünce "*Biz de varız. Bizi de tanıyıp eşit saygı görmeliyiz*" demektir. Tüm insanlar olarak bizler başkaları ile birlikteyiz. Biz her yerdeyiz ve aynı zamanda başkaları da her yerde bu durum bizlerin beraber yaşamasını zorunlu kılmaktadır. Biz kendimizi başkalarına göre konumlandırırız diyebiliriz. Başkalarına göre konumlandırmak ile '*benim*' ben olmamın, başkasının var olması ile mümkün olduğunu kastetmek daha doğru olacaktır. Başka insanlar ile birlikte yaşamak birtakım gereklilikleri de beraberinde getirecektir.

Küreselleşen dünyayı düşündüğümüzde başkalarının her yerde olması yalnızca bir kişi olarak değil başka kültürün, kimliğin, benliğin de var olmasıdır. Bu bağlamda en önemli olan şey bir başkası varken '*benim*' tamamen özgür olamamamdır. Başkası varken her istediğimizi yapabilmemiz imkansızdır. Yaptığımız eylemlerin herhangi bir başkasına zarar vermemesi gerektiği gibi aynı zamanda bizlerin de isteklerini yok etmeden gerçekleştirmesinin imkânı daha çok arzu edilebilir. Hepimizin isteği başkaları ile yaşarken aynı zamanda kendi isteklerimize de engel olmadan yaşamının mümkün olmasıdır. Peki bu durum mümkün müdür? "Hangi türden ilke, neye ilişkin bir ilke olursa olsun, hiçbir tek ilkeye dayanarak birlikte yaşam, etik değerlerin korunduğu bir yaşam sağlanamaz" (Tepe, 2016b: 72). Birlikte yaşamamızı sağlayacak tek bir ilkedен söz etmek pek mümkün gözükmemektedir. Farklı yaşam biçimleri, farklı anlayışlar ile birlikte yaşayabilmek için aslında bir değil birden çok ilke ve neden sıralanabilir. Adalet, özgürlük, hoşgörü, mutluluk gibi.

Tüm ülkeler kültürel gelişimini içinde yaşadıkları topluma, yani o toplumun bireylerine borçludur. Kültürlerin durağan olmaması, her kültürün birbiri ile etkileşim içerisinde olması çeşitliliği meydana getirmiştir. Kozmopolit bir toplumsal yapıya baktığımızda siyaset, ekonomi, etik, ahlak, eğitim, ekonomi gibi birçok konuda çok çeşitlilik bulunmaktadır. Farklı dinlerin, siyasi görüşlerin, ırkların, toplumsal değerlerin, dillerin birlikte yaşaması çokkültürlülüğü oluşturmaktadır. Tüm toplumlar günden güne çokkültürlü ve geçişken bir yapı haline gelmektedir. Çokkültürlülük, birçok kültürün bir devlet, bir toplum ya da yapılanma içerisinde yaşamasını ifade etmektedir. Çokkültürlülüğün içeriğine detaylıca bakacak olursak konu hakkında günümüz dünyasında birbiri ile çelişik olan birçok tartışma yaşanmaktadır. Bu tartışmalardan ilki ulus-devlet anlayışının yaşadığı meşruluk aşınması, ikincisi etnik ya da dini temele dayalı milliyetçilik anlayışının siyasi etkilerinin artış gösteriyor olmasıdır (Köker, 2018: 11). Ulus-devletin meşruluk aşınması, farklı yaşam pratiklerindeki kültürel özelliklere kapalı, yurttaş anlayışına dayalı kamu alanında kültürel farklılıklara duyarlı olmaya zorlamaktadır. “Günümüz çoğulcu toplumlarında kültürel çeşitliliğin, etnik grupların, azınlıkların, kültürel açıdan homojen bir ulus-devlet modelinden uzaklaşıldığı bir gerçektir ve bundan kaçınılamaz” (Habermas, 2012: 26). Günümüz dünyasında yaşananların ve gelecek yüzyıllarda hızla değişimlerin yaşanacağını göz önünde bulundurduğumuzda milliyetçilik anlayışında ve ulus-devlet anlayışında çokkültürlülük ile beraber sona geldiğini söylemek gerekmektedir. Taylor’da konu ile ilgisinde yaşanan tüm tartışmalar ile ilgilenip, değerlendirmeler yapıp, çokkültürlülük üzerine düşüncelerini sunmuştur.

Taylor’un çokkültürlülük anlayışı, farklı yaşam anlayışlarında bulunan kültürel farklılıkların siyasi olarak tanınması ve tanınma ile beraber eşit ölçüde saygıdeğer olarak kabul edilmesine dayanmaktadır. Taylor’da hiçbir kültürün başka kültürlerden üstün olmadığını söylemek mümkündür. Her kültürel kimliğin eşit tanınması gerekmektedir. “Taylor’da herkesin eşit tanınması gerektiği düşüncesi tanınma politikasıdır” (Köker, 2018: 13). Daha net olarak açıklayacak olursak, bireylerin kendi özgün kimliklerinin farklılıklara dayanması, bireylerin kimlikleri için kültürel etkenlerin de önemli olduğunun farkına varılması ve bunlara bağlı olarak imkân verilmesi gerekmektedir, çünkü kültürel kimliklerin tanınmaması kişilerin hak ve özgürlüklerine zarar verici bir baskı olacaktır. Çokkültürlülük, kültürel kimliklerin tanınması anlamına gelmektedir.

İnsanlar gibi kültürlerin değerler olduğunu ve korunmaları gerektiği ihmal edilmemelidir. Ancak bu konuda şöyle bir durum vardır. Kültürlerin hepsi homojen bir bütünlük oluşturmayabilir. Toplumlardaki olguların anlamlarını insanlar yüklemektedir. Bir kültür mensubu olduğu bireylere ve toplumlara anlamlı gelir ancak diğer toplumlar için bir anlam ifade etmeyebilir.

“Çoğunluğun kültürü ayrıcalıklı olmalı mı?” “Okullarda azınlık olan gruplar için herhangi bir eğitim politikası uygulanabilir mi?” “Çoğunluğun dini inancı ayrıcalıklı olmalı mı?” gibi sorular çokkültürlülüğün aslında sadece teoriğe odaklanmayı pratikte de kendine karşılık bulduğunu göstermektedir. “Çokkültürlülük, kültürel çeşitlilik ve entegrasyon arasında bir dengedir” (Doytcheva, 2016: 40). Çokkültürlülüğün hem teorik olarak siyaset, eğitim, toplum, etik konuları üzerinde hem de bu konuların pratikte karşılığının olup olmayacağını kültürel tanınmanın yollarının neler olduğu üzerine yoğunlaştığını görürüz. Dini, siyasi, etnik farklılıklar derinleştikçe toplumlarda sorunlar da artış gösterebilmektedir. Azınlık olan birey ya da grupların kendini kabul ettirme çabası ya da ayaklanma gibi eylemlerini gerçekleşmesi gibi sorunlar daha da ileri boyutlara gidebilmektedir.

“Çokkültürlülük kuramlarına dair yapılan bir yorum da çokkültürlülük politikalarının geleneklerin kısıtlayıcılığını olduğundan daha da büyük gösterdikleridir” (Doytcheva, 2016: 119). Gelenekler toplumdaki bireylere yansıtılır, ancak bireyler yansıtılan her şeyi olduğu gibi kabul edenler değildir. Çokkültürlü toplumlarda, farklı yaşam biçimlerinin eşit haklar ile yaşaması, o toplumda bulunan bireylere ait olan kültür dünyası içinde çocuklarını yetiştirmesi bireylerin kendileri ve çocuklarının aynı kültür dünyasında yetişmelerini sağlayabilecektir. Geleneklerini korumak ve gelecek nesle aktarmak için koruyabilirler. Gelecek nesle aktarılınca kültürlerini de devam ettirecek ve çeşitlendireceklerdir. Farklı toplumlar içerisinde farklı gruplar ve kültürler olduğu gibi bireyler de birbirinden farklı olup çokkültürlü anlayışını yeniden yorumlayabileceklerdir.

Charles Taylor’un çokkültürlülük kavramını tek başına ele almak ve tek başına açıklığa kavuşturmak güçtür. Charles Taylor’un çokkültürlülük anlamak için çeşitli kavramlar ile olan ilişkisine de bakmak gerekmektedir. Bu nedenle kimlik, tanınma talebi, iki karşıt görüş olan liberal-komüniteryan görüşleri ve bu görüşlere yapılan eleştiri veya yorumlara değinilecektir. Tüm konular ile bütünlüğünde bakıldığında Charles Taylor’un çokkültürlülük ve kimlik kavramı daha anlaşılır olacaktır.

2.2. Charles Taylor'da Kimlik Kavramı

Taylor, kimlik ile ilgili iki kavramdan bahseder. Bireyler kimliklerini tek başına oluşturamamaktadır. Kimliklerin oluşumu için bireylerin hem kendilerine hem de başkalarına ihtiyaçları bulunmaktadır. Kendine ihtiyaç duyma durumu *monolojik*³ başkalarına ihtiyaç duyma durumu *diyalojiktir*⁴. “Taylor’a göre kimlik hem monolojik hem diyalojik olarak oluşmaktadır, ancak diyalojik ideal, monolojik idealden daha etkilidir, çünkü monolojik ilişkilere kendimizi tanımlamak için değil, kendimizi gerçekleştirmek için ihtiyaç duyarız” (Taylor, 2018: 54). Monolojik ideal, diyalogun insan yaşamındaki yerini doğuştan sınırlamak ve en aza indirmek istemektedir. “Monolojik ideal, insan yaşamında diyalojik olanın yerini ciddi biçimde göz ardı eder” (Taylor, 2018: 54). Yaşam içerisinde insanların iyi anlayışlarını, sevdiği insanlarla paylaştıkça değişebildiğini, bazı şeylerin paylaştıkça ulaşılabilir olduğu unutulmaktadır, oysa kimlik oluşumu yaşamlarımız boyunca diyalojik idealini koruyacaktır. “Kimliğim, can alıcı biçimde başkalarıyla giriştiğim diyalojik ilişkilere dayanıyor” (Taylor, 2018: 55). Kimliklerimizi herhangi bir yalıtılmışlık ya da tek başımıza oluşturamayız. Kimliklerimizi gerek kendi kendimizle diyalojik idealle gerek başkalarıyla yaptığımız monolojik idealle oluşturmaktayız. Kimliklerimizi her zaman ötekilerin bizlerde görmek istedikleri kimliklerle diyalog ya da bazen onlara bir savaşım olarak tanımlarız. İnsanlarla kurduğumuz diyalogi belirli bir zaman diliminde son bulsa dahi hayatımızla beraber bizim içimizde devam etmektedir. Diyalogi, bizimle beraber büyüyerek kimliğimizi şekillendirmektedir. Yaşamlarımızın şekillenmesini insanlarla ilişki kurmadan yapamayız onlara her zaman ihtiyaç duyarız ancak bu ihtiyacı zaman içerisinde kendimizi tanımlamak için en alt seviyeye indirme çabası içine girmemiz gerekmektedir. “Kendimizi gerçekleştirmek için başka insanlarla ilişkilere ihtiyacımız olurken, kendimizi tanımlamak için başka insanlarla ilişkilere ihtiyacımız bulunmamaktadır” (Taylor, 2020: 39).

Kimlik için başkalarına bağımlı olmak her zaman vardı. Toplumsal kimlikler, modern öncesi dönemde doğal olarak topluma bağlı şekillenmekteydi ve tanınma herhangi bir sorun oluşturmamaktaydı, çünkü tanınma toplumsal kimlikler üzerine yerleştirilmekteydi. “Modern çağ ile birlikte meydana gelen şey tanınmayı başarısız kılacak şartlardır” (Taylor, 2018: 55). Topluma bağlı olarak oluşturulan kimlikler, bireylere özgün olarak oluşmadığı için - bireyler kendileri kimliklerinin oluşturucuları olmadığı için- her birey ile özdeşleşmemeyi de

³ Salt kendi duygu ve düşüncelerini içeren, çevreyi dışlayan düşüncedir.

⁴ Karşılıklı etkileşim üzerine kurulu bir anlamlandırma düşüncesidir.

düşündürmektedir. “Kimliklerimizi oluşturmamız etnik köken, çevre, cinsiyet, yaş gibi farklı farklı toplumsa aidiyetleri ile de ilişkilidir. Kültürel tanınma ihtiyacı öne sürülürken, insanın kimliğini oluşturan, aidiyetleri içeren etnik kimliğin önde geldiği de öne sürülmektedir. Bu öne sürüş, gerçeklerle karşılaştırıldığında yetersiz kalabilmektedir” (Doytcheva, 2016: 120).

Taylor’un vurguladığı şey insan yaşamının diyalojik olmasıdır. İnsan, dili ve çeşitli anlatım biçimlerini kullanarak hem kendini anlar hem de kimliğini tanımlayacak yeteneğe sahip olarak tam insan olmaktadır. Dil ve çeşitli anlatım biçimleri sadece konuşurken kullanılan kavramlar olarak değil, aynı zamanda hareketlerimizi, sanat anlayışımızı, iletişimimizi ve kendimizi tanımlarken kullandığımız araçlardır. Hiç kimse kendini tanımlarken kullanacağı dili ya da dilleri, kendi kendine edinemez bunun için başkalarıyla ilişki içinde olması gerekmektedir. “Bu bağlamda insan akli oluşumundan başlayarak monolojik olarak değil diyalojiktir” (Taylor, 2020: 38). Kendimizi tanımlamak ve kendimizi açıklamak için dili kullanmamız gerekmektedir. Kendimizi ifade edişte kullandığımız dil, sanat anlayışımızı, beden dilimizi, davranışlarımızı içerisinde barındırıyor diyebiliriz. Dili edinmemiz yalnızca öğrenip kendimizi ifade etmek ile sınırlı kalmamalıdır. Edinilen dilin daha iyi bir şekilde ifade edilebilmesi için bireylerin kendilerini tanıması, düşüncelerini oluşturması gerekmektedir. Bireylerin bunları yapması da tek başına yeterli olmayabilir, çünkü kimliklerimizi tanımlarken başkaları ile olan ilişkimizi ve başkalarının bizi nasıl görmek istediği ile ilgisinde de etkenler oluşabilmektedir. Yaşamda ilk olarak kendi ailemizi tanıyız bunun da kimliğimizin oluşumunda büyük bir etkisinin olduğunu düşünebiliriz. Ailemize bağımlı ilişkimiz olması ilk yaşlarda normaldir, ancak sonrasında bir birey olarak bu bağımlı ilişkiden uzak durmak gerekmektedir. Kimliklerimizin bu ilişkiler ile şekillenmesi engel olmamız gerekmekte ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmesine bağlı olarak kimliklerinin şekillenmesi kimlik tanımımıza daha uygun düşecektir.

Kendimizi tanımlarken bizim için değerli olan şeylere bir anlam yüklememiz bir bakışdır. Bu anlamı yükleyen bakış açımızı aşamayabiliriz. Bakış açısını aşamamak, taraflı davranmak öznelci bakışın kendisine zarar verip bireyi başarısızlığa uğratabilir. “İnsan kimliği diyalojik olarak yaratılıyor ve oluşturuluyorsa, o zaman kimliğimizin kamuca tanınması, kimliklerimizin diğer vatandaşlarla paylaştığımız yönleri hakkında kamunun önünde fikir alışverişinde bulunmak için bize olanak tanıyan bir politikanın varlığını ya da bir kamusal alan gerekmektedir. Kamusal alan, modern toplumların temel bir özelliğidir.

Toplumdaki bireylerin iletişim araçları sayesinde bir araya gelmeleri ya da yüz yüze görüşmelerinde kamu ile ilgili konuları tartışmaları ve tartıştıkları konular hakkında ortak fikirler oluşturdukları ortak bir alandır. Bireysel kimlikleri tanıyan bir toplum, müzakereci, demokratik bir toplum olacaktır, çünkü bireysel kimlik kısmen toplu diyaloglarla oluşturulur” (Gutmann, 2018: 29). Kimliklerimiz, kamusal ve bireysel kimliklerimiz olarak başka vatandaşlarla paylaşılan yönleri ile kişinin kendinin tanıdığı kimliklerimizdir.

Taylor için kimlik sorunları modern bir kaygıdır. Modern insan, kendi değerlerini yaratır, yarattığı değerleri seçer ve kendini tanımlayıp kimliğini belirlemektedir. Bu bağlamda Taylor’a göre kimlik probleminde iki önemli neden vardır. Bunlar sosyal statü hiyerarşilerinin çözülmesi ve *sahicilik*⁵ arayışındaki özgün kimlik arayışlarıdır. Kimlik, modern insanın bir gereksinimidir. “Yaşam içerisinde başkaları ile kurulan ilişkilerde tanınma ile oluşan diyalogik özelliğe sahiptir” (Doytcheva, 2009: 56). Taylor’a göre kimlik, “ ‘Kim’ olduğumuz, ‘nereden geldiğimiz’dir kimlik. Zevklerimiz, arzularımız, düşüncelerimiz ve emellerimizin üzerine oturduğu temeldir. Eğer en çok değer verdiğim bazı şeylere sevdiğim kadınla bağlantılı olarak ulaşabiliyorsam, bu kadın benim kimliğimde içselleşir” (Taylor, 2020: 39). Kimlik, bizlerin kim olduğunu, temel niteliklerimizin neler olduğunu gösteren şeylerin tamamıdır.

Kimliğimizin tanınması ya da tanınmaması veyahut başka biri tarafından yanlış tanınması ile şekil alabilmektedir. Bir gruba çevresi tarafından aşağılanma ve hoş olmayan ithamlarda bulunuluyorsa o grup bundan zarar görebilmektedir. Örneğin siyahilere karşı yapılan ayrımcılık, bazıları bu ayrımcılık ile mücadele edebilirken bazıları bu ayrımcılığın verdiği aşağılanmayı kabul etmektedir. Yaşam böyle örneklerle doludur. Yapılacak ilk şey her grubu karşılaştıkları tavırlardan kurtarıp, varlığına hakkı olan tanınmayı vermek ve saygı göstermektir bunlar bir “insan gereksinimidir” (Taylor, 2018: 46). Saygı, farklılığa sahip olan bir grubun diğer gruplar ile eşitliğini dile getirmekten çok, ayrımcılığa maruz kalan grubun içinde kendilerini tanıdıkları yaşam biçimlerinin ve kültürlerinin bütünlüklü olarak korunması ile ilgidir. “Akılla donatılmış olduğumuzdan, sadece bizim hayatlarımızın değil, bütün insanların hayatlarının korunması gerektiğini biliriz” (Taylor, 2004: 24).

Kimliğin oluşumunda sahicilik de önemli bir rol oynamaktadır, bu nedenle sahiciliğin kimlik üzerinde oluşturucu etkisine bakmakta yarar vardır. “Tanınmanın önemi, XVIII.

⁵ Kimliğin oluşumu ve tanınma için gerekli olan bir özelliktir.

Yüzyılın sonunda bireysel kimliğin yeni bir biçimde anlaşılmasıyla dönüşüme uğradı ve yoğunluk kazandı. Bireyselleşmiş bir kimlikten, bana özgü, içimde keşfettiğim bir kimlikten söz edilebilir burada. Bu kavram bir idealle birlikte, kendine ve kendi özel varoluş biçimine sadık kalma ideali ile birlikte ortaya çıkıyor. Lionel Trilling'in olağanüstü başarılı incelemesinde benimsediği kullanımı izleyerek ben de bu idealden "sahicilik" (authenticity) ideali olarak söz edeceğim. Bu kullanım, bu idealin nelerden oluştuğunu ve nasıl ortaya çıktığını betimlemede yararlı olacaktır" (Taylor, 2018: 49) Kimliğin oluşumu ve kendi özgürlüğünü belirlemede de sahicilikten söz etmek gerekmektedir. Akla hemen sahiciliğin ne olduğu ve nasıl geliştiği gelmektedir. Sahicilik, 18. yüzyılın sonunda yeni ve modern toplumda ortaya çıkmıştır. "Sahicilik, Descartes'in herkesin kendini düşünmesini gerektiren akılcı bireyci düşüncesi ile Locke'un kişi iradesini toplumsal yükümlülüklerin önüne koyan siyasal bireyciliğine dayanmaktadır" (Taylor, 2020: 31) Bu da bize sahiciliğin bireysellik vurgusu yaptığı açıkça göstermektedir.

Taylor'a göre insanların bir ahlak duygusu ile neyin olması gereken -doğru- neyin olmaması gereken -yanlış- durumlar ya da eylemler olduğunun kararını, kendilerine söyleyen bir sezgiyle doğduklarını savunan bir ahlaki anlayış vardır. Söz konusu ahlaki anlayışın amacı, doğruyu ve yanlış ayırabilme, tüm sonuçları hesaplayabilme, tanrısal ödül-ceza sonuçlarının hesaplanabilmesi gibi sorunlar olduğunu benimseyen karşıt görüşü yok etmektir. "Amaç yok edistir, çünkü doğruyu ve yanlış ayırabilmenin bir hesap yapma sorunu olmadığı ve bunun duygularımıza yerleşmiş bir anlamda ahlak, içimizden gelen bir ses olduğudur" (Taylor, 2018: 49). Taylor'a göre başlangıçta içimizden gelen ses, bize yapılması doğru olan şeyleri söylediği için çok önemliydi. Önemli olmasının nedeni bize olması gerekeni söylüyor olmasından kaynaklıdır. Ahlaki duygularımız önemlidir, çünkü ahlaki duygularımız bizi doğruya yönelten araçtır. Ahlaki duygularımızla olan ilişkimiz bizi doğruya yönelten araç olarak önemlidir. Taylor'un ahlaki ağırlığın yer değiştirmesi dediği şey; duygularımızla ilişkide olmamızın ahlaki önem kazanmış olmasıdır, eğer eksiksiz bir insan olmak istiyorsak ulaşmamız gereken şey budur.

Ahlaki bakımdan kurtuluşumuz kendimizi belirlememiz, kendimizle kurduğumuz sahicilik ahlaki ilişkisi gözden geçirmemiz ile mümkündür. "Kendimizi belirlerken dışarıdan gelecek her türlü dayatmadan uzak durmamız ve kendi kendimize karar vermemiz gerekmektedir" (Taylor, 2020: 33). İnsan olmanın bir yolu vardır ve bu yol bizim kendi yolumuzdur. İnsan olarak hayatımızı başkalarını taklit etmeden devam ettirmeli, sahidene

isek o olmalı ve bu konuda kendimize karşı dürüst olmalıyız. Kendimize karşı dürüst olduğumuz zaman özgürlüğümüzü de yakalamış oluruz. Kendimizi tanımlayacak gücün biz de olması hep olasıdır o gücü gerçekleştirmek mümkündür. “Sahicilik idealinin temelinde kendimizi gerçekleştirmek, bunun temelinde de dürüstlük anlayışı vardır” (Taylor, 2020: 34-35). Sahicilik ile birlikte kendini gerçekleştirme özgürlüğünden bahsedildiği anlaşılmaktadır, bu aynı zamanda bize sahiciliğin bir özgürlük fikri olduğunu göstermektedir.

Kendimizi gerçekleştirmemiz ve kendimize sadık kalmamız ile ilgisinde günümüze kadar gelen ahlak ideali düşüncesine yer verdik. Bu ahlak ideali, kendimle olan iç sorgulayışlarımıza ve benliğime ahlaki bir anlam vermektedir. Kendimizle olan sorgulayışımızda dışarıdan gelen herhangi bir sebeple içimizden gelen o sesi duymamak ya da duyamamak kendimizden bile uzaklaşacağımızı, kendimize ulaşamayacağımızı gösterebilir. Bu nedenle tüm bireylerin kendi özünü bulması ve kendine bağlı kalması önemlidir. Sahicilik idealinin beklentisi herhangi bir duruma veya ölçüte göre kimliklerin belirlenmesi değil, kimliklerin bir var oluş biçimi olarak içsel oluşmasıdır.

Çevre ve toplum bireylerin kimliklerini kabul etmez ya da hoş görmez ise kimlik sorunu meydana çıkacaktır. Kimlik sorunu, tanınmayan kimliklerin ve o gruba mensup bireylerin aşağılanması, baskı görmesine neden olmaktadır. “Örneğin, beyaz toplum, kaç kuşaktır siyahlara kendilerinin aşağılanmış bir imgesini yansıtıyor; siyahlardan bazıları bu imgeyi benimseye karşı gerekli direnci gösterememiş durumdadırlar bu görüşe göre siyahların kendilerini değersiz görmeleri, içinde buldukları ezilmişlik konumunun sürdürülmesinde en güçlü araç durumuna gelmektedir. İlk yapacakları şey, zorla dayatılmış olan bu yıkıcı kimlikten kendilerini kurtarmaları olmalıdır” (Taylor, 2018: 47)

Taylor’a göre kimlik için başkalarına da ihtiyaç duymamız aslında tanınmayı bize vermektedir. Kimliklerimiz başkalarıyla olan tüm ilişkilerden de etkilenerек tanıma üzerinde ortaya çıkmaktadır, aynı şekilde bir başkasının kimliği de benim onunla olan tanıma durumum ile ilgilidir. Bu durum kimlikler ve tanınmanın birbiriyle ilişki içerisinde ele alınması gerektiğini gösterdiği için, bir sonraki bölümde Taylor’un tanınma talebi ele alınacaktır.

2.3. Taylor'da "Tanınma Talebi"nin Kapsamı

Modern insanların akıllarını "kimlik" ve "tanınma" sorunlarıyla meşgul eden iki değişim vardır: "Birincisi şerefın temelini oluşturan toplumsal hiyerarşilerin çökmesidir. Şeref kavramının yerine bugün kullanılan modern haysiyet kavramı vardır, bu anlamla insan olma ve vatandaşlık haysiyetinden bahsedilmektedir" (Taylor, 2018: 48). Şerefın temelini oluşturan toplumsal hiyerarşilerin çökmesi ile ilgili olarak eski toplumlarda bireylerin kimlikleri toplumda buldukları yere göre şekil alabilmekteydi. Bireyin hayatında en önemli saydığı şeyin ne olduğu belirlenmesi toplumsal konum ve role göre yön alabilmektedir. Eski toplumsal yapının sona ermesi ve demokratik toplumun oluşu ile kimlikler yeni bir boyut kazanabilir, ancak bireyler hayatlarını yine toplumsal konum ve role göre yön vermeye devam ederlerse toplumsal yapının değişmesi de bir anlam ifade etmeyecektir. "*Sahicilik ideali*, ile toplumsal konuma göre kimliklerin şekil alma durumu ortadan kalkmaktadır" (Taylor, 2018: 52)

İnsan olma ve haysiyet kavramlarından söz edildiğinde, haysiyetin herkeste bulunduğunu ve bu durumu yorumlayacak olursak, kimlik ve tanınmanın insanın şerefiyle değil, insanın onuruyla ilgili olduğunu söyleyebiliriz. İnsanın değerinin farkına varılması ve bu değere göre insana bir tavır sergilenmesi insan onuru ile ilgilidir. İnsan onuru, insana verilen değerın karşılığıdır. "Bir kişinin, insan olduğunun bilincine varılmasını tek ortak kimliğimiz olan insan kimliğinin farkına varılmasını da sağlayan bu bilgidir" (Kuçuradi, 2016b: 73).

Tanınma ile ilgisinde kimliğe baktığımızda, kimlik, bireylerin ne oldukları ve ne olduğunun ötesinde başkaları tarafından nasıl görüldükleri ile de ilgilidir. Kimlik kavramının ilişkili olduğu en temel kavramlardan biri de *tanınmadır*. Bireylerin kimliklerine tanımlanan ne varsa hepsi *tanınma talebi* olarak görülmektedir. Tanınma talebi, tanınma ve kimlik kavramları birbiri ile ilişkilidir. Kimlik, bireyin ya da grubun sahip olduğu özelliklerinin tümüdür. Bireylerin kim olduğu, bireylerin kendilerini tanımladıklarında temel niteliklerinin neler olduğu kimlik ile ilgilidir diyebiliriz. Kimliklerimiz, tanınma, tanınmama, yanlış tanınma gibi yollarla şekillenebilmektedir. Şekillenen kimliklere karşı aşağılama, etik olmayan eylemlerde bulunma yaşanırsa o kimlik sahiplerine bu tanınma ya da yanlış tanınma yıkıcı olabilecektir. Bu bağlamda yanlış tanıma durumunda bireylerin kimliklerine, kültürlerine saygının gösterilmediğini söyleyebiliriz.

Kimliklerimize karşı gösterilen aşağılayıcı veya ayrımcı tavır insanlara baskı ya da zulüm gibi kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Baskı altında bulunan etnik veya kültürel tüm gruplar tanınma mücadelesine girmektedir. Bu mücadele eşitlik isteği ve o isteğin mücadelesidir. Feminizm, milliyetçilik, sömürgecilik gibi durumlar tanınma mücadelesine verilecek örnekler olarak değerlendirilebilir. Kùltürler, kadınlar, etnik azınlıklar baskı ve zorbalıklara karşı kendilerini savunmaktadırlar. Herhangi bir kùltür ya da kimlik bağlamında tanınabilmek adına savaşılmaktadırlar. Çokkùltürlü toplumlarda savaşın tekdüze işlemediğini ve birçok durum ile ilgili olduğunu dile getirmek gerekmektedir. Sömürgeciliğin yanında gerek milliyetçilik politikası gerek asimilasyon ile sömürgelelerini sahip oldukları toplumlara “*Burası bizim ve burada bizim dediğimiz olur*” tavrı ile azınlık olan kùltüre karşı yapılan bir yok sayıştır ve bu yok sayış tanınma sorununu açığa çıkarmaktadır. “Kùltürler, daha çok da al kùltürler tanınma beklemektedirler. Bu beklentiler kendi var oluşlarının kabul edilmesi, farklı kùltürlerin eşit değeri ve saygıyı hak ettiğinin göz önünde bulundurulması ve farklılıklara sahip olursa bile değerli olduğunun kabul edilmesidir” (Taylor, 2018: 83). Kimliklerimizi bizim için önem ifade eden her şey üzerinden tanımlayabiliyoruz. Bizim için önem ifade eden şeyler ile toplum, toplumsal dayanışma, toplumun tarihi, doğası, kùltürü dışarıda bırakılırsa önem taşıyıcı birçok şey yok olacaktır.

Tanınma sorunu ile ilgili değinmesi gereken bir konu da yanlış tanımadır. Yanlış tanıma insanlara gereken saygının gösterilmemesi ile kalmayıp bireylerde yaralar bırakılmasına da sebep olmaktadır. Bireyler bu yaralar ile yaşayıp kendilerinden nefret ederek yaşamak zorunda kalmaktadırlar. “Varlıklarının hak ettiği değeri insanlara gösterilmesi yalnızca saygı göstermekle ilgili değil, bir temel insan gereksinmesidir” (Taylor, 2018: 47). Bu nedenle, yanlış tanımayı bir sorun olarak dile getirmek doğru olacaktır. Bir grubun ya da bireyin yanlış tanınması ve sonrasında maruz kalacağı tüm tavırlar önemlidir. Yanlış tanıma ayrımcılık, dışlanma, etnik kıyım, terör gibi durumlara neden olabilmektedir. Yanlış tanımayı başka bir açıdan ele alırsak, her grup ya da bireyin, söz konusu yanlış tanımayla karşı karşıya kalanların, nihilizmi, kopmuşluğu yaşayabildikleri ve bu durumu aşamayabildikleri görülmektedir. Kendimizi tanımlamak ve kendimize özgü olanları belirleyebilmek bu durumda önemli görünmektedir.

“Kendimi tanımam demek, başkalarından farkımda anlamlı olan noktayı bulmam demektir. Başında tam olarak 3732 tel saç olan tek insan olabilirim ya da Sibiry’a’daki bir ağaçla benim boyum eşit olabilir, n’apalım yani? Kendimi önemli gerçekleri ifade etme ya da

Hammerklavier’i kimsenin çalamadığı gibi çalma ya da atalarımın geleneklerini canlandırma yeteneğimle tanımlıyorum diye söze başlarsam kayda değer kendini tanımlama sınırları içindeyiz demektir” (Taylor, 2020: 40). Taylor’a göre kendimizi tanımlarken birtakım özelliklerimizi sayarız, ancak bu saydığımız özellikler bulunduğumuz toplum içinde bir şey ifade ediyorsa anlamlı olabilir. Örneğin Hammerklavier, eseri bulunduğumuz toplum için bir değere sahipse, benim o eseri kimsenin çalamadığı gibi çalabilmem bir anlam ifade edecektir. Bireyler, yaşamlarının anlamlarını seçmeleri ile -bu seçimi kendileri yaptıkları için- kendi kendilerinin yaşamına biçim vermiş olmalarından ötürü anlamlı görmektedirler. Taylor’a göre kendimizi tanımlamanın ne olduğunu anlamak ve kendimizi tanımlarken bize özgün olanların neler olduğunu belirleyebilmek için anlamlı olanların neler olduğunun duygusunu temel almamız gerekmektedir. Kendimizi tanımlama ve kimliğimizin ne olduğunu belirleme adına insan olarak her birimizin bir var olma biçimi vardır. Bizden beklenen kendi hayatımızı başka hayatları taklit etmeden kurmamızdır. Böylelikle kendimize sadık kalmış oluruz. “Kendimize sadık kalmazsak hayatımızın özünü ve insan olmanın ne olduğunu kavrayamayız” (Taylor, 2018: 51).

Taylor’a göre tanınma kişisel düzey ve kamusal düzey olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Kişisel düzeyde hepimiz kimliklerimizin diğer kişilerle ilişkilerimiz ile nasıl şekillendiğinden ve yanlış tanındığından daha önce de bahsetmiştik. Kamusal düzeyde, eşit tanınma yolunu izlenmesi oldukça önemlidir. Gerek kişisel düzey gerekse kamusal düzey her iki düzeyde de artık tanınma diye bir durumun gündem olması konunun önemini bize göstermektedir. Kişisel düzeyde bir birey kimliğini oluştururken tanınma, yanlış tanınma ya da tanınmama gibi durumlarla karşılaşabilecektir. Bu ihtimaller aslında kimliklerimizi oluştururken ya da oluşturduktan sonra kırılğan bir sürecin bizleri beklediğini de gösterebilmektedir. “Tanınma söylemi bizim için iki düzeyde tanınır duruma geldi: Önce, kimliği ve benliği bizim için önem taşıyan öbür kişilerle sürekli diyalog ve savaşım içinde oluşan şeyler olarak anladığımız kişisel düzeyde. Sonra da eşit tanınma politikasının giderek daha büyük bir rol oynamaya başladığı kamusal düzeyde” (Taylor, 2018: 57).

Tanınmanın önemli olduğu evrensel ve kaçınılmazdır. Tüm farklılıklara rağmen bireyler hem kimliklerini ve benliklerini diğer kişiler ile diyalojik olarak şekillendirmekte hem de tanınma politikasının günden güne kabul görmesi ile kamusal alanda da tanınmaya sahip olmaktadırlar. Kimliklerimizi, başkaları ile ilişkilerimizde oluşturmaktayız. Kimliklerimizin, başkaları ile ilişkilerimizde biçim alabileceğini veya bozulabileceğini

düşünmek mümkündür. Bu bozulma yaşanırsa başkalarına erişemeyen bireyleri zorlayacaktır. Toplumsal düzeyde, kimliklerin toplumun yapısına göre şekillenmesi tanınma politikasına olan önemi de artmıştır. Bu bağlamda önemin artmasının nedenini belirlenmiş bir kimlik şekillenmesinin yaşanması olarak değerlendirilebilir.

Taylor'un üzerinde durduğu bireysel kimlikler ve toplumsal kimlikler arasında bir bağ vardır. Bireysel kimliklerde iki boyut bulunmaktadır. Bu iki boyut kolektif ve kişisel boyuttur. İki boyutun birbirinden farkı mantıksal bir durumdur. İki boyutta toplumsal hayatı içeren önemli özellikler içermektedir. Taylor'da öne çıkan şeyin, kamusal alan ve eşit tanınma politikasının ne olduğunun üzerinde durulmasıdır diyebiliriz. Tanınma politikası var olan her kimliğe ya da gruba eşit tanınma sunmaktadır. Tanınma, farklılıklara sahip olanların da tanınması, yani bir grubu başka bir gruptan farklı kılan özellikleri ile kendini gerçekleştirdiğinin kabul edilmesi ve evrensel olarak bir varlığa sahip olan insanın, benzersiz yanlarını da kabul ederek ona bu durumu sağlayacak olmasıdır.

Tanınma politikasını daha anlaşılır kılmak için detaylı olarak ele aldığımızda, birbirinden farklı iki değişiklikle ilgili olarak iki anlama gelmektedir. İlk önemli değişiklik, şereften haysiyete geçişle ortaya çıkan *evrenselci politikadır*. “Evrenselci politika, eşit haysiyet politikası⁶ olarak ta geçmektedir. Çünkü bu politikaya göre tüm vatandaşlar eşit haysiyettedir. İnsanlar arasında birinci sınıf ya da ikinci sınıf gibi yapılan ayrıştırılmamalardan uzak durulmalıdır. Evrenselci politika tüm insanların eşitliğini, haklarının ve yetkilerinin eşitlenmesini savunmaktadır. Evrenselci politika tüm bireyleri vurguladığı için evrenselliği öne çıkarmaktadır. Evrenselci politika, tüm insanların eşit bir biçimde saygıyı hak ettiklerini savunmaktadır. Evrenselci politikanın her yerde hemen kabul görmeyip bazı grupların insan haklarına sahip olması, siyasi haklar verilmesi talebi kimi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Tartışmalar yaşansa da sonuç olarak 1960'lı yıllarda ABD'de görülen insan hakları hareketi ile evrenselci politikanın ve olması gerekenin gerçekleştiğini söylemek mümkündür. İnsanların hepsine saygıyı eşitçe gösterilmesini sağlayan şeyin ne olduğuna bakmak gerekmektedir. “Değerli bir şey olarak seçilip alınan ve bütün insanlarda ortak yeti olan evrensel insan gizilgücüdür” (Taylor, 2018: 62). Bu gizilgücün önemi tüm bireylerin

⁶ Detaylıca bakacak olursak eşit haysiyet politikası Rousseau ve Kant ile ortaya çıkmıştır. Rousseau, devlet düşüncesini yani toplumsal sözleşme düşüncesini eşitlik içerisinde bulunan özgürlük fikri ile sunmaktadır. Buna uygun olarak Rousseau, eşit saygı politikasını da eşitlik içerisinde bulunan özgürlük fikri ile özdeşleştirmektedir. Ona göre insanların başkalarına bağımlı olmalarına, yani başkalarına köle olma durumuna karşı, insanlar eşit ve özgür yaşamı, hak etmektedirler. Eşit haysiyet politikası, tüm insanların saygı görmelerini, ancak bu saygının herkese eşit gösterilmesi gerektiği düşüncesidir.

saygıyı hak etmesini koruyacak olan şey olmasından ötürüdür. “İnsanların hepsine saygıyı eşitçe gösterilmesini sağlayan şey haysiyettir” (Taylor, 2018: 61). Taylor’un haysiyet olarak dile getirdiğini Kant şöyle ifade etmektedir. “İnsanlara eşit saygı sunulması ve eşit saygıyı hak etmeyi sağlayan şey, yasalara ilkeler doğrultusunda yön verebilecek akıllı varlıklar olma konumudur” (Kant 1968: 434; Taylor 2018: 61). İnsan tüm canlılar içerisinde yer alan özel konuma sahiptir. Bu özel konumun insana veriliyor olması akıllı varlık olmasından ötürüdür. İnsan, toplumsal yaşamı ve kültürü oluşturan, bilimi, sanatı, edebiyatı üreten değerli bir varlıktır.

İkinci önemli değişiklik, modern kimlik kavramı ile beraber farklılıklar politikasının ortaya çıkmasıdır. Farklılık politikasıyla kabul edilmesi istenen şey, bireylerin ya da grupların kimlikleri ve diğer herkesten onları farklı yapanın ne olduğudur. Çünkü herkesin kendi eşsiz kimliği ile tanınması gerekmektedir. Ezilmiş, ikinci sınıf muamelesi görmüş ya da çoğunluğun içerisinde eritilen farklılıklar bu farklılıklardır (Taylor, 2018: 59). Herkesin kimliği var ve evrensel olarak var olan bu kimlikleri ancak farklılıklarını, kendine özgü oluşlarını kabul edersek ve hak ettiği değeri gösterirsek ona hakkı olanı verebilmiş olabiliriz. İki önemli değişikliğe baktıktan sonra değinilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Evrenselci politika, farklılıklar politikasının bir ön basamağıdır. Evrensel haklar elde edilince kazanılan saygınlıkla beraber eşitliğin de geleceğini öngören modern gereklilik bununla yetinmemektedir” (Doytcheva, 2016: 57). Yetinmeyişi nedeniyle de farklılık politikası doğal olarak eşitliğin bir parçası olarak gelişmektedir. Evrenselci politikanın tüm bireyleri vurguladığı için evrenselliği öne çıkardığını söylemiştik. Her iki değişiklikte -evrenselci politika ve farklılık politikasında- evrensellik vurgusu yapılmaktadır. Buna bağlı olarak iki politika zaman zaman birbirine benzetilmekte ya da birbirlerine karıştırılmaktadır. İki politikanın birbirine yaptığı eleştirilere baktığımızda, evrenselci politikanın, insanların farklılıklarını görmezden gelerek davranışlara işaret etmekte ve farklılıklardan ziyade tüm insanlarda evrensel olana odaklanmaktadır. Farklılıkları görmezden gelerek tüm insanlarda evrensel olana odaklanınca da insanları tek ve aynı kalıba yerleştiren kimlikler oluşturma riski ortaya çıkmaktadır. Evrenselci politikaya göre ise farklılık politikası, ayırım gözetmemeyi ihmal etmektedir.

Tanınma politikasının bu durumlar karşısında yeni anlamlar kazanması olasıdır, çünkü farklılıklar politikasına göre tüm bireylerin kendilerine özgü biricik kimlikleri vardır ve kimliklerin bu özgünlük, biriciklik ile tanınması gerekmektedir. “Tanınma politikasının

içerisinde yer alan iki politika evrenselci politika (eşit haysiyet politikası) ve farklılıklar politikası birbiriyle çatışmakta ve birbirini eleştirmektedir” (Taylor, 2018: 63). Farklılıklar politikası, tüm insanların ayrıcalıklarını, farklılaşma biçimlerini görmezlikten gelerek hepsine aynı tavrı takınıp bu anlayışla eylemde bulunmalarını beklemektedir. “Evrenselci politika, eşitliği sağlayabilmek için ayrımları yeniden tanımlayıp, ayırıcı özellikleri farklı bir muamelenin temeli olarak kabul etmektedir” (Doytcheva, 2016: 57).

İki politikanın birbirine yaptığı eleştiriler ileri boyuta götürüldüğünde ortaya yeni iddia çıkmaktadır: “Evrenselci politika, farklılıkları görmezden gelerek tek bir kültürün boyunduruğu altına gireceklerinin yansımalarıdır” (Taylor, 2018: 63). Bu yansımalarla bastırılan ve azınlık olan kültürlerin, başka biçimlere girmelerine dair bir zorlama var demektir. Birbiriyle bir çatışma yaşayan ve birbirini eleştiren iki politikanın uzlaşımı için pozitif ayrımcılıklar yapılmış, ancak bu pozitif ayrımcılık için yapılan önlemleri de Taylor yeterli görmemektedir. Zira Taylor’a göre farklılık politikası yalnızca farklılıklar üzerine yoğunlaşmamalı, farklılıkların eşit değere ve eşit saygınlığa sahip olduğunun tanınması gerektiği üzerine de durmalıdır. “Taylor’un buradan vardığı sonuca göre toplum, kültürlerin devamlılığı için yapılması gerekenleri yapmalıdır” (Doytcheva, 2016: 57). Başka kültürler de vardır ve bizler başka kültürlerle karışmış olarak yaşamda karşılaşacak ve beraber yaşayacağız. Bireylerin ya da grupların farklılıkları yok sayılıp sadece insan oldukları için eşit şekilde saygıyı hak etmektedirler. Farklılıkları görmezlikten gelen toplum, zorlama davranmanın yanında ayrımcı bir tavır sergilemektedir. Farklı kültürlerin eşit değerde olduğunu hepimizin kabul etmesi gerekmektedir, sadece farklı kültürlerin eşit değerde olduğunu kabul etmek yetmez ve o farklı kültürlerin değerli olduklarının da kabul edilmesi gerekmektedir. “Çokkültürlü toplumlarda bir grup başka bir grup tarafından eşit değerde tanınmamaktan ötürü parçalanıp yok olabilmektedir” (Taylor, 2018: 84). Çokkültürlü toplumlar sorunlarda toplumsal yapıdan, sosyo-ekonomik durum, siyasi durum, eğitim gibi her alandan bahsedilmektedir. Bahsedilen her konu ile ilgisinde aslında söylenmek istenenin bütün kültürlerle eşit saygı göstermemiz gerektiğidir.

Tanınma politikası düşüncesi, modernliğin değerlerini reddetmeyen ve o değerleri sağlıklı bir şekilde uygulamaya çalışan bir projedir. Belirli noktalar tartışmalı da olsa “Taylor’un tanınma politikası, Fransa’da ses getirmiştir” (Doytcheva, 2016: 57). Tanınma konusunda Taylor’un üzerinde durduğu başarısızlıklara bakacak olursak, ilk olarak bir azınlığın kendine özgü gelenek ve uygulamalarının olduğuna ve bunların tamamıyla birlikte

kültürel bir kimliğe sahip olunduğunun bilincine varılamamasıdır. İkinci olarak kültürel kimliğin herhangi bir değer biçilemeyecek kadar önemli olduğunun kavranamamasıdır. Bu bağlamda azınlık olan grup, özbenliklerini kaybetmiş ve kültürel anlamda yok edilme korkusu ile baş başa kalacaktır. “En iyi çözüm, azınlık olan grubun, kültürel geleceklerini ve uygulamalarını tanıtmak ve değerlerini korumaktır” (Wolf, 2018: 94). Çözümlerin yapılamaması ve azınlık olan, tanınmayan grupların, tüm insanlık için önemli olabilecek herhangi bir mesajının olup olmadığının sorgulanması tanınma sorununu meydana getirecektir. İnsanlar kendilerini, dinlerini, tarihlerini, ahlak anlayışlarını bilmek istemekle kalmayıp kendilerine yakın olan ve benzeyen grupların da dinlerini, tarihlerini, ahlak anlayışlarını bilmek isteyebilirler. Bilme isteği, tartışılmaz bir biçimde öneme ve değere sahiptir.

2.4. İki Karşıt Görüş: Liberaller-Komüniteryanlar

Çokkültürlülük düşüncesinin gelişimine bakacak olursak bu düşüncenin gelişmesi konusunda iki karşıt grup vardır ve bu grupların çokkültürlülüğün gelişimine katkıları büyüktür. İki karşıt grup liberaller adını alan düşünürler ve komüniteryan adını alan düşünürlerdir. Bu gruplar Ronald Dworkin, Thomas Nagel gibi yazarlardan oluşan liberaller, Michael Sandel, Alasdair MacIntyre ve Charles Taylor’un da içerisinde yer aldığı komüniteryanlardan oluşmaktadır. “Birbirine karşıt olan liberal ve komüniteryan görüş aynı toplum içerisinde çalışmaktadırlar. Aynı toplum içerisinde çalışan bu iki görüş, aynı toplumda mevcut olan durumun farklı yanlarını öne çıkarmaktadır. Komüniteryan görüş demokratik özyönetim geleneğine bağlı olup bu yanı öne çıkarır iken liberal görüş temel hak ve özgürlükler üzerinde durmaktadır” (Wellmer 2006: 308). Bu duruma bağlı olarak çokkültürlülük tartışmaları liberal ve komüniteryan olmak üzere iki görüş üzerinden ele alınmaktadır. Liberal görüş, bireysel haklara ilişkin bir çeşitliliği, komüniteryanlar ise grup hakları üzerinden görüş sunmaktadırlar.

Liberaller ve komüniteryanlar arasındaki karşıtlık 1990’lı yıllara kadar sürmüştür. Karşıtlığın sebebi ile ilgili bir görüş şöyledir: “Alain Renaut ve Sylvie Mesure’e göre (1999), liberaller ve komüniteryanlar arasındaki ihtilaf,⁷ Marksist düşüncenin zayıflamasının ardından 18.yüzyılda Aydınlanma çağı ve Alman romantizmini karşı karşıya getiren daha eski bir tartışmanın uzantısı veya yeniden canlanmasıdır. Evrenselci ve hümanist birinci yaklaşıma

⁷ Karşıtlık.

göre tüm insanların, farklılıklarının ötesinde ortak bir doğası vardır ve bu ortak kimlik nedeniyle hepsi aynı haklara sahip olmalıdırlar. Evrensel olanın zorbalığına karşı baş kaldıran özerkçi ve göreci ikinci yaklaşıma göre ise tam tersine, insan kimliğinin kültürel olarak farklılaşmış olduğu kabul edilmeliydi” (Doytcheva, 2009: 44). Aydınlanmanın bireyciliği, rasyonalizmi, hümanizmi ön plana çıkarmasıyla birlikte liberallerin bireyciliği ve özgürlüğü temel almaları, komüniteryan görüşün toplumu ve toplumsal aidiyetleri temel almaları aralarında karşıtlığın meydana gelmesine sebep olmuştur diyebiliriz.

Liberaller ve komüniteryanlar arasında tartışmaların sebebini ilişkin Taylor şöyle açıklamaktadır: “Bunun sebebi birbirinden son derece farklı iki sorunun aynı anda incelenmesinden ileri gelmektedir. Bunlar sırasıyla ontolojik sorunla, pozisyon alma (advocacy, prise de position) sorunudur” (Taylor, 2006: 77). Bu iki sorunun Taylor için ne demek olduğunu açacak olursak ilkin ontolojik soruna bakmak gerekmektedir. Ontolojik sorun, toplumsal hayatın anlaşılabilmesi için yararlanılan etkenlerle ilişkilidir. İkinci sorun pozisyon alma sorunudur. Pozisyon alma sorunu, tavır ve ahlak ile ilişkilidir. “Bireysel hak ve özgürlüklere öncelik tanıyan pozisyondan ve toplumsal, grup yaşamına öncelik tanıyan pozisyona kadar ilerleyen pozisyonlar zinciri vardır” (Taylor, 2006: 78). Bireysel hak ve özgürlüklere öncelik tanıyan pozisyon liberal görüşün pozisyonu, toplumsal ve grup yaşamına öncelik tanıyan pozisyon komüniteryan görüşün pozisyonu demek daha anlaşılır olacaktır. Liberal ve komüniteryan görüşlerden birinin hakkında alınmış bir pozisyon, bize diğer görüş hakkında da bir fikir verecektir. Bir görüşü benimsediğimizde bundan sonra hangi tarafta yer aldığımızı açıklıkla bilebiliriz, buna bağlı olarak ta benimsemediğimiz görüşün bize kıyasla hangi tarafta olduğunu dair fikir yürütebiliriz.

Taylor iki karşıt görüş ile ilgili düşünceleri en açık ve önemli noktayı dile getirenin Dworkin olduğunu söyleyerek kendi düşüncelerini Dworkin’in düşüncesi üzerinden sunmaktadır. “Dworkin için iki ahlaksal bağlam vardır ve bunlar birbirlerinden farklıdır. İlk bağlanma yaşamın amacı üzerine olan tözel bağlanmadır. Tözel bağlanma, yaşamın amacı, iyi bir yaşamı oluşturan şeylerin neler olduğu ile ilgilidir. İkinci bağlanma yaşamdaki ilişkilerimizde adil ve eşitlikçi davranma koşuluyla sağlanan işlemsel bağlanmadır” (Taylor, 2018: 76). Dworkin, liberal toplumun yaşam amaçlarında tözel bir görüş benimsemediğini düşünmektedir. Taylor da liberal toplumun, insanlara eşit saygınlıkta kişiler olarak eylemde bulunan işlemsel bağlanma ile ilişkisinde tanımlandığını söylemektedir. Liberal toplumun, hiçbir tözel görüşü benimseyememesi yaşamdaki işlemsel normların zarar göreceğindedir.

Modern toplumun çeşitliliğini düşündüğümüzde çeşitlilik sayısı kadar her konu hakkında düşünce anlayışları da doğru orantılı olarak kendisini gösterecektir. Bir topluma hakîm olan bir erdem anlayışını düşündüğümüzde, o toplumda bulunan bazı bireyler ve gruplar erdem anlayışını benimseyebilir bazı bireyler ve gruplar ise o erdem anlayışını benimsemeyebilir. Erdem anlayışını benimsemeyenler, benimseyenlere göre fazlaca olabilirler. Erdem anlayışını benimsemeyen birey ve grupları azınlık olarak adlandırmak, onlara eşit saygının gösterilmemesi “*Bizim düşüncemiz sizin düşüncelerinizden üstün*” demek olacaktır. Bu cümlenin dile getirilmesine, sadece dil aracılığıyla sunulmasına da gerek yoktur. Bazen bir söz hakkı bazen bir bakışta o üstünlük duruşunu belli edecektir. Bazı bireylerin ya da grupların düşünce anlayışları, benimsedikleri, benimsemedikleri anlayışlar için o toplumda “*ikinci sınıf insan*” muamelesi görmeleri eşit saygı anlayışı ile uyuşmamaktadır. “İşlemsel liberalizmin benimsediği ilkeler ile çokkültürlü toplumlarda ve gelecekte, dünyamızda uygulanabilirliği kalmayacaktır” (Taylor, 2018: 81). Liberal toplumun bu bağlamda yaşam ile ilgili objektif tavır sergilemesi, hem devletin bireylere hem de bireylerin kendi ilişkilerinde birbirlerine eşit davranılmasını sağlaması gerekmektedir.

Taylor’a göre liberalizm, bazı sorunlara karşı sessiz kalmaktadır. Taylor neden böyle düşündüğünü şöyle açıklar: Anglofon ülkelerinde liberalizm anlayışı mevcuttur. Taylor bu liberalizm anlayışına *prosedüral liberalizm*⁸ demektedir. “Prosedüral liberalizmin topluma bakışı, toplumdaki bireylerin hepsini insan topluluğu olarak görmektedir. Prosedüral liberalizme göre bu toplumlarda bireylerin iyi yaşamak, yaşamı anlamak ve yaşamla ilgili plan yapmak gibi kavramları bulunmaktadır. Bu bağlamda o topluma da bir görev düşmektedir. Bu görev, eşitlik ilkesine dayalı olarak ayrımcılık yapmadan yaşamla ilgili yapılan planların gerçekleşmesini kolaylaştırmaktır. Bir kesim düşünce anlayışına göre toplum iyi yaşam konusunda seçim yapmamalıdır. İyi yaşam konusunda bir seçim yapmak eşitlik ve ayrımcılık ile uyuşmamaktadır” (Taylor, 2006: 83). Toplumdaki bir kesimin iyi yaşam anlayışını kabul etmek ve sonrasını ona göre şekillendirmek, iyi yaşam anlayışını farklı bir anlayış olarak oluşturmuş bireylere karşı bir ayrımcılıktır. İki farklı iyi yaşam anlayışından herhangi birinin kabul edilmesi, kabul görmeyen grubu aynı tavırla karşı karşıya kalmayacakları konusunda düşündürecektir. Liberal düşünceye göre bireyler seçim yapma konusunda zihinsel yeterliliğe sahiptirler bu nedenle iyi yaşam ile ilgili seçimlerini herhangi bir topluluğa bağlı olmadan kendileri yapabilirler. Liberal düşünce açısından bakacak olursak bireylerin kendi bireyselliklerini göz ardı edip topluluğun düşünce, inanç, isteklerine öncelik

⁸ Dworkin, Rawls, Nagel ve Scanlon kuramlarının ortak noktalarını belirlemeye çalışmaktadır.

tanınması bireylerin kendilerine karşı yapacakları haksızlık olacaktır.

Tüm bunlara bağlı olarak Taylor'a göre liberal toplum herhangi bir iyi yaşam anlayışını benimsememelidir. Liberal toplumun edineceği temel ilke, o toplumda var olan tüm bireylerin çatışan değerleri karşısında takınılacak tavrın ne olduğu ve o çatışma sürecini nasıl yöneteceği ile ilişkilidir. Liberal toplumun ilkeleri temel hak ve özgürlükleri içermektedir. Liberal toplumun merkezinde bireylerin fikirlerini ve planlarının gerçekleştirebilmeleri için en yüksek ve eşit kolaylık sağlama ilkesi yatmaktadır. Bu ilke, bizlere o toplumda hangi değerlerin öne çıkacağı hakkında bilgi vermez ve toplumu oluşturan bireylerin istek ve amaçlarından sonra değerlerin nasıl öne çıkarılacağı sorunuyla ilgilidir. En önemli nokta burada karar alma süreçleridir (Taylor, 2006: 84). Liberal topluma dair yapılacak olan en doğru tanım iyi yaşamın ne olduğu hakkında tarafsız bir tavır sergilemesi ve birbirinden farklı bireylerin birbirlerine hakkaniyetle davranmaları ve devletinde bu bireylere eşit davranması gerekmektedir. Bu bağlamda değinilmelidir ki, liberal görüş insanı bir özne olarak ele alıp insanın kendisini belirlemesini, istek ve arzularını öne çıkarmasına izin vermesinden ötürü güç kazanmaktadır.

Komüniteryan görüşe göre iyi bir yaşam için topluluk, grup gereklidir. Liberal görüşün sunduğu iyi yaşamda kendi iyi kavramlarına odaklı olup toplumsal aidiyetliklerden uzak kalmaktadır. Bu bağlamda da bireyler gruplarını, ülkelerini, aidiyetliklerini açıklayamamaktadır. Taylor'un kimlik ile ilgili söylediklerini tam burada hatırlamakta fayda var. "Taylor için bireyler kimliklerini, gruplardan ve aidiyetliklerinden etkilenmeden oluşturamamaktadırlar" (Taylor, 2018: 53). Bu bağlamda Taylor, yalnızca bireyciliği öne alan ve grubu arka plana alan liberal düşünceye eleştirel yaklaşmaktadır. Çünkü birey kendi bireyselliğini de toplumun içerisinde elde etmektedir, bu nedenle liberal düşüncede olduğu gibi toplumun içerisinde oluşan bireyciliği öne çekmek manasızdır; çünkü birey toplumun içerisinde o bireyselliğe sahip olmuştur.

Taylor'a göre bazen farklılıkları görmezden gelen liberalizmin eleştirilmesi doğaldır. Liberalizmin tüm kültürlerden insanları bir arada var edeceği objektif bir zemin oluşturabileceği iddia edilmektedir. "Liberalizm, kültürlerin buluşma alanı değildir. Liberalizm, kültürlerin siyasi dışavurumlarıdır" (Taylor, 2018: 82). Taylor'un bu konudaki olumlu eleştirileri keskin sınırlar ile liberal görüşü reddetmediğini göstermektedir. "Taylor'a göre birbiri ile ortak amaçları benimseyen bir toplum liberal toplum olabilir. Liberal toplum olunca dikkat edilmesi gereken şey ortak amaçlar benimsemiş olsa da çeşitliliğe saygı

gösterilmesi ve o çeşitliliğin temel haklarının korunmasıdır” (Taylor, 2018: 79). Liberal devlet, çeşitliliği teşvik etmek ve kültürlerin varlıklarını sürdürebilmelerini sağlamalıdır.

Taylor’a göre “iki görüş ile ilgili yaşanan yanlış anlaşılmalardan kurtulabilmek için liberal ve komüniteryan kavramlarına değer vermek gerekmektedir” (Taylor, 2006: 82). Liberalizm ve komüniteryanizmi birbirinden net bir biçimde ayırmak mümkün değildir. Çünkü birbirlerine katıldıkları, birbirlerini eleştirdikleri, birbirlerini düşüncelerini geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Liberaller ile komüniteryanlar arasındaki tartışma çok yönlü ve karmaşık bir tartışmadır, soruna bunu kabul ederek bakacak olursak, konumuz sadece birey ya da topluluk ikileminde düşünülmemelidir. Çünkü her iki düşünce anlayışının da sorgulayıcı ve eleştirel yanlarının olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

2.4.1. İki Karşıt Görüşe Getirilen Eleştiriler ve Yorumlar

Liberal ve komüniteryan görüşleri daha iyi anlamak için getirilen eleştiri ve yorumlara bakmak gerekmektedir. Rawls liberalizm görüşünü adalet düşüncesi üzerinden sunmaktadır. Rawls’ın görüşleri J. Locke ve Montesquieu gibi düşünürlerin özellikle 18.yüzyılda öne çıkardıkları liberalizm fikri ile yeni bir varlık kazanmıştır. Liberalizmde, iki temelde dile getirilen ilk temel bireysel özerkliliktir. Bireysel özerkliğe göre bireyler istedikleri var olma biçimlerini ve inançlarını seçmekte özgürdürler. İkinci temel, devletin tarafsız olması gerektiğidir. “Devletin görevi tüm yurttaşlarına seçtikleri var oluş ve hayatın koşullarını sağlamaktır” (Doytcheva, 2009: 46). İki temelde sunulan liberalizm düşüncesi bireyi ve bireyin özgürlüğünü ön plana çıkarmaktadır. İkinci temelde devletten söz ederek bireylerin kim olduklarına bakılmaksızın devletin tüm bireylere objektif tavır takınmasını ve seçtikleri hayat koşullarını sunmasını dile getirmektedir.

Rawls devletin tarafsızlığından bahsettiği için devletin yönetimi üzerinde de durmaktadır. “Rawls’a göre adil bir toplum olabilmek için iki ilkeye dayalı olarak yönetim olmalıdır. Herkesin özgürlüğü ilkesi ve fark prensibidir” (Doytcheva, 2009: 45). İlk ilke herkesin özgürlüğünün eşit olma durumudur. Herkesin eşit özgürlüğü olma durumu ile kast edilen temel haklar ve özgürlüklerdir. Bir diğer ilke fark ilkesidir. Fark ilkesi, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle ilgilidir. Bu iki ilke bağlamında Rawls özgün konum varsayımından bahsetmektedir. Herkes için tarafsızlığın sağlanabilmesi gerekmektedir. Tüm bireyler için tarafsızlığın imkânı, herkesin kimliklerindeki farklılıkları görmezden gelmeleridir. Kimliklerde farklılıkların görmezden gelinmesi komüniteryanların Rawls’a yaptığı

eleştirilerin kaynağıdır.

Komüniteryanlar, Rawls'u özgürlük ve eşitlik ile ilgilenmesini toplum ile ilgilenmemesi konusunda eleştirmektedirler. Onlara göre liberal toplumlar, komüniteryen anlayışın değerini unuttular, bu durum karşısında "komüniteryenlerin liberallere karşı geliştirdikleri düşünce kimlik konusudur" (Doytcheva, 2009: 47). Rawls'un varsayımına göre bireyler, kimliklerini gözden çıkararak toplumsal örgütlenmeye davet edilmektedirler, ancak böyle durum söz konusu olabilir mi? Komüniteryanlara göre Rawls'un belirttiği gibi bir liberal devlet anlayışına karşı geleceklerini yorumlamak çok zor gözükmemektedir, çünkü devletin kendi varlığının ve kurumlarının yasallığı için bir komüniteryan duygusuna, topluluğa, gruba ve aidiyete ihtiyaç duymaktadır.

Bu konuda Steven C. Rockefeller'in de düşünceleri dikkate değerdir. Rockefeller'a göre "Liberal demokratik kültürün amacı, kimlikleri yozlaştırmak değil kimlikleri var kabul etmek ve onlara saygı göstermektir. Bu amacı gerçekleştiren toplum, dünya üzerinde liberal demokratik toplum olarak çeşitlilik gösterecektir" (Rockefeller, 2018: 107). Bazı liberaller, liberal devletin iyi hayat sorgulamasında tarafsız kalınmasını düşünmektedirler. Bu şekilde olması gerektiğini düşünen işlemsel liberalizm, tüm grupların bir arada yaşayabileceğini ve evrensel kültür oluşturabileceklerini öne sürmektedir. Diğer yandan bu fikre katılmayanlar, liberalizmin iyi hayat konusunda tarafsız kalmamasını istemektedir. Bu düşünce anlayışında liberalizmin evrensel bir kültür olacağını kabul etmemektedirler. Liberalizmin bu iki yorumunda da doğruluk payları vardır. Liberal bir toplum başka toplumlarda olmadığı kadar hoşgörü, vicdan, din özgürlüğünü korursa tarafsız olabilir.

"En üst düzeyde uygulanan liberalizm bireysel özgürlük ve evrensel insan anlayışını temsil eder. Taylor'un da söylediği gibi liberalizm kendi içinde savaş veren bir inançtır, bu nedenle de kültürel açıdan tarafsızlık içinde bulunamamaktadır ve Taylor bu konuları tam anlamıyla açıkça ifade edememiştir. Ayrıca Taylor, bir kültürün hayatta kalmasının siyasi imkanlarını sunması ile farklı toplumlar arasındaki kültür alışverişini açık fikirlikle benimsemesi arasında uyumsuzluk vardır" (Rockefeller, 2018: 108-110). Bu bağlamda aslında Taylor'ın farklı kültürlerin eşit değere sahip olma durumuna dini bakış açısı ile baktığı düşünülmektedir. Dini bakış ile yorumladığını varsaydığımızda ortaya evrensel bir sonuç çıkacaktır. "Tüm dini anlayışlara göre var olan her insan, yaşam biçimi, kültürü, kimliği kutsalsa bu bağlamda tüm hepsi eşit değere sahip olacaktır" (Rockefeller, 2018: 114).

Yeni bir yorum olarak Walzer'e göre liberal görüş çok fazla bireycilik ve hareketlilik vurgusu yapmaktadır ve bu nedenle de kendini yok etmektedir. "Kendini yok etmeye karşılık zaman zaman cemaatçi düzeltmelere ihtiyaç duymaktadır" (Doytcheva, 2009: 59). Liberal görüşe destek olacak ve liberal görüşü düzlüğe çıkaracak cemaatçi görüştür. Komüniteryan eleştiri, liberalizmin popüler bir inanç olduğunu ve memnuniyetsizlik yaratıyor olduğunu gösteren bir özelliktir. Demokratik bir devlet, demokratik kalmak istiyorsa yalnızca tarafsız olmakla kalmamalı, sivil toplumda oluşacak gruplaşmaların toplumun hedefleri ile uyumlu bir şekilde desteklemelidir. "Walzer'in görüşü, Taylor'da olduğu gibi kültürlerin yaşanmaya devam etmesine kamu desteği öngörmediği için çokkültürlü bir görüş değildir" (Doytcheva, 2009: 60). Walzer da Taylor gibi komüniteryandır, ancak kamu desteği öngörmediği için Taylor'dan bu konuda ayrılmaktadır.

Taylor'un liberal düşüncesini Walzer yeniden tanımlamaktadır. Yeniden yapılan tanımlama bir karşı gelmeden çok yeni bir yorum getirmek içindir. "Liberalizm (1), vatandaşlarına bireysel haklar, kişisel özgürlük, güvenlik, refah sunan tarafsız devlet ile ilişkilidir. Liberalizm (2), belirli bir kültürün varlığından ve hayatta kalmasından kendini sorumlu tutan devlet ile ilişkilidir" (Walzer, 2018: 117). Walzer'a göre Taylor, liberalizme ilişkin ikinci düşüncüyü onaylamakta, ancak tam anlamıyla düşüncelerini açıklamamaktadır. Önemli olan hangi durumda liberalizmle ilgili birinci düşüncenin hangi durumda ikinci düşüncenin seçileceğidir. Taylor'un liberalizmle ilgili ikinci düşüncesini Kanada'nın Quebec örneğiyle sunmuştur. Taylor'a göre hükümet Quebec'lilere istedikleri ayrıcalıkları verip onların hayatta kalmalarını kendine sorumluluk bilmelidir. Bu da liberalizmle ilgili ikinci düşüncüyü seçmek ile mümkündür. İkinci düşüncenin seçimi bir gruba ayrıcalık vermek olacaktır. Hükümetin bunu kabul etmemesi durumunda liberalizmle ilişkin birinci düşünce, yani her gruba karşı tarafsız davranan devlet anlayışı da benimsenmiş olacaktır. "Walzer'in seçimi liberalizmle ilgili birinci düşünce olmuştur" (Walzer, 2018: 120).

Habermas'a göre Taylor, Walzer'in liberalizmin bir ve iki olarak tanımladığı bu iki yorumunu ayırmaktadır. Taylor bu ayırmda ikinciye seçmektedir. "Taylor'u yeğlediği liberalizm 2'nin, liberal ilkelerin yanlış anlaşılışını düzeltmekle kaldığını düşündürüyor. Bununla birlikte daha yakından bakınca, Taylor'ın yorumu, ilkelerin kendisine saldırıyor ve çağdaş özgürlük kavramının bireyci özünü sorguluyor" (Habermas, 2018: 127). Taylor, liberalizme ilişkin birinci düşüncüyü, eşit bireysel seçme ve eylem özgürlükleri veren kuram olarak düşünmektedir.

Liberallerin düşüncelerinde “*yükümsüz özne*” anlayışı vardır ve buna karşı komüniteryanlar “*cisimleşmiş ben*” düşüncesini savunmaktadırlar (Doytcheva, 2009: 46). Bu iki düşünceyi daha iyi anlamak gerekmektedir. Yükümsüz özne komüniteryan görüşüne göre toplumdan ve toplumsal aidiyetlerinden arındırılmış bireydir. Oysa birey bulunduğu toplumdan bağımsız düşünülemede ve bulunduğu toplum içerisinde kimlik, kişilik, statü ve benlik kazanmaktadır. Komüniteryan görüşün aksine liberal görüş toplumu ihmal etmekte ve bireyi öne çıkarmaktadır. "Liberalizm, bireyler için dillerini, tarihlerini, toplum içerisinde kendi toplumsallıklarını yakalamaları ve kültür içinde hareket etmeleri ve kültürel özellikleri ayırt edici özgürlük anlayışını talep etmektedir" (Kymlicka, 2020: 164). Komüniteryan düşüncenin eleştirisine uygun yorum yapacak olursak, yükümsüz özne ile liberal düşüncenin kişisel yaşama dayalı olması ve topluluk bağlarından eksik kaldığını söyleyebiliriz. Bu eksiklik içerisinde bireyler yaşayacakları ortaklığa sahip değildirler. Komüniteryan görüşüne göre kolektif kimlik, bireysel kimlikten önceliklidir. Liberal düşüncenin savunduğu bireysel kimliğe dayalı olarak oluşan kimlikler, aidiyetsiz bireyler ortaya çıkarmaktadır. Yükümsüz özne ile bireyler kendilerini yanlış anlamaktadırlar. Bu bağlamda komüniteryanlar liberalleri eleştirmektedirler. “Onlara göre yükümsüz özne anlayışı içeriksizdir, kendi kendimizi algılama ve kendimizi tanımamıza engel olmaktadır ayrıca toplumsal uygulamalara sıkışmışlığımızın soyutlamasını yapmaktadır” (Kymlicka, 2006: 226).

Cisimleşmiş ben anlayışı komüniteryan görüşün bireyler ve bireylerin temel hak – özgürlükleri için dile getirdikleri her şeyi içermektedir diyebiliriz. İnsanların hayat boyunca belirli bir rasyonalizmden ayrı gerek düşünme yapılarını gerekse düşüncelerini eyleme dökme durumlarını belirleyen şey toplumsal ilişkileridir. Örneğin toplumsal ve ahlaki kuralların tercihlerimize ilişkisi yoktur, ancak üzerimizde etkileri bulunmaktadır. Bu etkileri bizler kimliklerimizi oluştururken kendimize ait olduğunu kabul etmekte ve kimliklerimizi onlara göre sunmaktayız. “Liberallerin yükümsüz özne düşüncesine göre bireyler toplumda var olan tüm her şeyi sorgulayabilmekte özgür ve herhangi bir yükümlülükle tanımlanmayı reddedebilmektedirler” (Kymlicka, 2006: 225). Komüniteryan görüşüne göre liberalizmin aşırı bireyci vurgusu bireylerin sosyal hayatlarının ve sosyal iletişimlerinin oluşmasına zarar verecek, yalnızlaşmayı beraberinde getirecektir. “Komüniteryanların eleştirileri liberallerin yükümsüz özne ve bireyci anlayışları ile içeriği doldurulmamış kimlikler oluştuğunu görememeleridir” (Doytcheva, 2009: 48).

Liberal anlayışa göre azınlık sorunu çözüme ulaştırılmalıdır. Azınlık sorunlarının çözüme ulaştırılması için insan haklarının içerisinde azınlık hakları diye geniş bir haklar sistemi oluşturulmalıdır. “Azınlık haklarının, bireysel özerkliğe karşı olmaktan ziyade aslında bireysel özerklikte etkili bir şekilde uygulanması ve gelişmesinin faydalı bir ön basamağı olacaktır” (Kymlicka, 2020: 15). Liberal anlayışa göre ulusal ve etnik farklılıkları düzenleyebilmek için gruplara özel haklar vardır. Bu haklar: özyönetim hakları, çok etniklilik⁹ hakları ve özel temsil haklarıdır. “Özyönetim hakları, çokuluslu devletin yapısını oluşturan uluslar kültürlerinin gelişimi ve insanların çıkarlarını koruyan siyasi talepler ya da toprak özerkliği istemektedirler (...) Çok etniklilik hakkı, egemen toplumun ekonomik ve siyasi politikalarına herhangi bir engel olmadan etnik grup ve dini azınlıkların özgünlüklerini ifade etmeyi ve yardımcı olmayı istemektedir. Bu haklar geçici görülmemelidir, çünkü geçici görülme durumunda kültürel farklılıkları ortadan kaldırmış olabiliriz bu ise istenmeyecek bir durumdur (...) “Özel temsil hakkı, azınlık grup ve etnik gruplardan farklı olarak kadınlar, cinsel var oluşlar, engellilerle ilgilidir” (Kymlicka, 2020: 66,73, 75).

Çokkültürlülük etnik gruplarla beraber dezavantajlı grupların taleplerini önceleyen bir düşünce anlayışı olarak geliştirilir. Kymlicka'ya göre “bir devlet, farklı farklı milletlerden çeşitli nedenlerle bir araya gelmişse bu siyasi hayatın ve bireysel kimliklerin üzerine geçiyorsa o devler çokkültürlü bir devlettir” (Kymlicka, 2020: 52). Taylor, çokkültürlülük düşüncesinde Kymlicka'dan farklı olarak etnik grupları ele alıp hepsinin eşit tanınmasını istemektedir. Her grubun ve her durumun ayrı ayrı değerlendirilmesi hiçbir farklılığın göz ardı edilmemesini sağlayacaktır. Kymlicka, gruplar arası farklılıklar olduğunu ve bu sebeple grupların ayrı değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

⁹ Etnik grupların, buldukları bölgede kendilerini diğer gruplardan ayıran ortak özellikler temelinde birbirleriyle özdeşleşmesidir.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yaşadığımız dünya hızla değişip dönüşürken küreselleşme, güçlü ve kolayca erişilebilen iletişim ağları, modernleşme, ekonomik ve politik nedenler kültürel yaşamlar ve insanlar üzerinde de etkiler yaratmakta bu etkiyi en açık ve net olarak çokkültürlülükte kendini görünür kılmaktadır. Çokkültürlülük, kavramı içerisinde yalnızca kültürel çeşitlilik ya da kültür kavramlarını taşıyan bir kavram olmayıp, bu kültürel çeşitlilikte kültür, kimlik, ırk, dil, din, etnisite, cinsiyet gibi farklılıkların toplumsal yaşamda nasıl yer bulması gerektirğiyle de ilgilidir. İnsanların bir ülkeden başka bir ülkeye çeşitli nedenlerle -savaşlar, yoksulluk, şiddet, işsizlik, iklim değişikliği gibi nedenlerle- gitmesi farklılıkların birbiri ile karşılaşmasına sebep olmaktadır. Bir ülkedeki farklılıklar o ülkenin gelişmişlik düzeyine avantaj sağlayabilirken kimi zaman da yaşanacak olumsuzluklarla gelişmeyi negatif yönde etkileyebilecektir. Çokkültürlülükle, bu bağlamda, farklı ülkelerde farklı görünümde karşılaşılabilen ve ülkelerin çokkültürlülüğün getirdiği sorunlara kalıcı ya da kimi zaman geçici çözümler üretmeye çalıştıkları görülmektedir.

Çokkültürlülük, tek boyutlu olarak ele alınabilecek bir konu değildir. Çokkültürlülük, yalnızca kültür ya da başka tek bir ölçütü ele alan değil, tüm çeşitlilikleri, farklılıkları kapsamaktadır. Bu sebeple, çokkültürlülük farklı boyutlarıyla ele alınmalıdır. Öncelikle kavramının ne olduğunu anlamakla birlikte kültür ve kimlik kavramlarının ne olduklarını da bu kavramla ilişkisinde dile getirmek gerekir. Kültür ve kimlik kavramlarının ne olduklarını ve çokkültürlü yaşamla ilişkisini ele alabilmek, sözü edilen sorunların çözümü ve özellikle tanınma ve kabul edilme süreçlerinin işleyişi için önemlidir. Çokkültürlülüğün kimlik ve kültür kavramlarıyla ilişkisi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki durumu, sorunlar ve çözümlerinin ele alındığı ilk bölümün ardından, ikinci bölümde sorunların çözümünde tanınma talebinin önemi üzerinde durulur. Bu bağlamda, yirminci yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Charles Taylor'un çokkültürlülük kavramına ilişkin belirlenimleri ele alınarak, bu kavramın kimlik kavramıyla ilişkisinde "*tanınma talebi*"nin önemine komüniteryan ve liberal görüşler de hesaba katılarak ele alınmıştır. Böylelikle bizi ayıran, sahip olduğumuz farklılıklar yerine, neden insan olarak sahip olduklarımız üzerinde durmanın önemine ve kazandırdıklarına değinilir. Taylor'un çokkültürlülük kavramına ilişkin belirlenimleri ve bu kavramın kimlik kavramıyla ilişkisinde tanınma talebine, komüniteryan ve liberal görüşlerin neler olduklarına ilişkin eleştiri ve yorumlar değerlendirildiğinde kimliklerin oluşumunda bireylerin hem kendilerine hem de başkalarına ihtiyaç duydukları

görülür. Taylor'a göre kimlik, hem monolojik yani kendine ihtiyaç duyma hem diyalojik olarak oluşmaktadır, ancak diyalojik ideal, monolojik idealden daha büyük etkidir (Taylor, 2018: 54). Bununla Taylor'un aslında bireysellikten ziyade toplumsallığa vurgu yaptığını, kendimizle olan ilişkimizden ziyade başkaları ile olan ilişkimizin daha ön planda tutulmasının kişiyi arka plana ittiği görülmektedir. Taylor, kimlik düşüncesini açıklamıştır, ancak tanınma talebi ile ilişkisinde kimlik düşüncesini de bize ayrıca sunmaktadır. Tanınma politikası ile kültür ve kimliklerin tanınmasını istemektedir. Tanınma politikasını, hem komüniteryanlar hem de liberaller üzerinden geliştiren Taylor kimliği ele alırken bireysellikten ziyade toplumsallığa vurgu yaparak liberal görüşü tamamen reddetmeyip hem topluma bağlı bir komüniteryan hem de bireysellikten kopamayan bireyci olarak görünmektedir.

Farklılıkları tanımak, kabul etmek ve onlarla birlikte yaşamının güçlüğü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı biçimlerde ortaya çıkmakta ve çözüm beklemektedir. Çözüm için de yaşamda insanların uymaları gereken ilkelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ilkeler insan hakları ilkeleri ve onların temelini oluşturan etik ilkeler olmakla birlikte, bir başka en önemli ilke olan toleranstır. Tolerans ilkesi insan haklarını savunmada kaçınılmaz bir ilke iken, çokkültürlü yaşamın olanaklılığı için de olmazsa olmaz bir ilkedir. Farklılıkları değil, aynılığı, insan olmayı görerek tüm farklılıklarla birlikte ve temel haklarını koruyarak yaşayabilmek için tolerans ilkesinin varlığıyla yaşamı sürdürebilmek gerekir. Bir arada yaşamak yalnızca ilkelerle ilgili bir sorun değildir, ancak ilkelere ihtiyaç da duyulmaktadır. Kişilerin kişiler ile ilişkilerinde ve kamu ile ilişkilerinde bu ilkelere ihtiyaç duyulmaktadır. “Belli koşullar, yaşanmışlıklar yoksa, onlara yönelen, onları sorun eden bir bilinç ya da özne yoksa, ilkeler de olmayacaktır. Ama bu ilkelerin bir icat olduğu anlamına gelmez. İlkeler ne bir keşiftir ne de bir icattır. Yaşananlardan türetilen, olan bitenden akıl yürütme yoluyla çıkarılan şeylerdir ilkeler ya da kurallar” (Tepe, 2016b: 79).

Bir arada seçimle ya da zorunlulukla yaşayan insanlar sonuç olarak dünyada hep başkalarıyla birlikte yaşamakta, dünyayı, yaşadığı coğrafyayı başkalarıyla paylaşmaktadır. İnsana dair yapılan pek çok tanımlamaya insanın başkalarıyla birlikte yaşayabilen bir varlık olduğunu da eklemek gerekir. “Birlikte yaşamak başkalarının da var olduğunu bilerek yaşamaktır. Başka kişilerin fiziksel varlığı bile kendi başına bir engellemedir, kişinin istediğini yapmasının önünde bir engeldir. Onların farklılıkları, benden çok farklı olabilen istem ve eylemleri ise yalnız bir engel değil, aynı zamanda ‘hoş görmese’ bile tahammül etmeyi ya da edebilmeyi gerektiren bir durumdur” (Tepe, 2016b: 70). Birlikte yaşamda birden

çok ilkeyle etik değerler ancak korunabilir. Önemli olan da birarada yaşarken etik değerleri ve pek tabii temel hakları koruyabilmektir. Hem bir arada yaşayıp hem de etik değerleri korumak kişi-kişi ilişkisinde ve kamusal alanda oldukça güç görünür. Özellikle de farklı yaşam biçimleri, farklı değerler, farklı kimlikler, etnik kökene bağlı olan, dinsel, dilsel veya ideolojik farklılıklara rağmen bir arada yaşamak ve yaşarken kimlikleri, kültürel farklılıkları korumak oldukça güçtür.

Çokkültürlü toplumlarda farklılıkların barındırdığı değer yargıları, davranış ve bakış açılarının farklılıkları yaşamda her alanda kendini göstermekte ve güçlülere yol açmaktadır. Bu farklılıklar göz önüne alınarak, ilkelere dayalı birarada yaşam sürdürülürken eşitliğin ne kadar sağlanabileceği ve hakların ne kadar korunabileceği önemlidir. Çokkültürlülükte amaç tüm kültürlerin, etnisitelerin, dinlerin, dillerin, ırkların beraber barış içerisinde ve haklar bakımında eşitçe yaşayabilmeleridir. Farklı etnik kökenleri, dilleri, dinleri olan grupların iç içe yaşadığı toplumlarda, ülkelerde her bir kişinin bir insan ve bir yurttaş olarak ayrımcı muameleye tabi olmadan, insan haklarının gerektirdiği gibi yaşamlarını sürdürebilmeleri sağlanmalıdır. Etnik köken, dil, din, cinsiyet, kültür bakımından farklı bir toplumda sayıca az olan ve dezavantajlara maruz kalan grup ya da gruplar olarak ifade edilen azınlıkların insan haklarını korumak çokkültürlü yaşamın sağlanabilmesinde sorunun felsefi, etik ve siyasal boyutunu hesaba katmayı gerektirir. Çokkültürlülüğün felsefi bir sorun olmasıyla ilgisinde baktığımızda başta kavramın kendisi olmak üzere, kültür, kimlik, tanınma, insan hakları, insanın değeri gibi kavramların açıklığa kavuşturulması, soruşturulması, içeriğinin belirlenmesinin gerekli olduğu görülmektedir. Aynı zamanda etik bir sorundur çünkü, çokkültürlü yaşamın olanaklı olduğu durumlarda kültürel farklılıkları göz ardı eden, ayrımcılık yapan, ötekileştiren, temel hakları başta olmak üzere haklarını ihlal eden, kişiyi ve kimliğini tanımayarak onun değerini korumayan başka kişilerdir. Kimlik sorunları ya da krizleri, beraberinde insan hakları ihlallerini de getirdiğinden, etik sorunların ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Çokkültürlülük aynı zamanda siyasal yanı da olan bir sorundur çünkü kişilerin insan olarak olanaklarını yaşadıkları toplumun içinde geliştirebilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılması, kültürel kimliklerinin tanınması, haklarının korunması yaşadıkları devletlerdeki yasal düzenlemeler varlığı ve bunların uygulanmasıyla ilgilidir. Kimlik sorunları, insan hakları sorunlarıyla ilgili olup, kimliklerin tanınmaması hem etik sorunları hem de hak ihlallerini beraberinde getirmektedir.

“Saygı konusu olan, birer insan olarak kişilerdir; düşünceler, kültürel ve diğer deney kaynaklı normlar, inançlar değil” (Kuçuradi, 2016c: 94). Tüm bireylere farklılıkları benimseyecek ve hoşgörü sahibi kişiler olabilmelerini sağlayacak kendinden başkalarına da insan kimliği ile bakabilmelerini amaçlayan bir etik eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. “Kişilerin, tolerans dediğimiz tutumu oluşturmaları -hoşgörülü kişiler olmaları-, genel olarak etik eğitimiyle ilgili görünüyor. Bu, kişilere başkalarına -kim olursa olsun ve özellikleri ya da belirli bir andaki durumları ne olursa olsun herşeyden önce birer insan olarak bakmaya yardımcı olmayı, bu bakışı kazanabilmelerini sağlamayı amaç edinen etik eğitimidir” (Kuçuradi, 2016c: 95). Çokkültürlülüğün gelişmesi için önemli etkenlerden birisi de eğitimidir. Tüm bireylere hoşgörü sahibi kişiler olabilmelerini ve kendinden başkalarına da insan kimliği ile bakabilmelerini amaçlayan etik eğitim verilmelidir (Kuçuradi, 2016c: 96).

Bu eğitim, başka kişilerin eylemleri, durumları, yetiştikleri çevrenin inanç ve değer yargıları ne olursa olsun kişilere değer biçilmemesinin, tüm kişilere insan olarak bakmamız gerektiğini göstermek için yapılacak bir etik eğitim olmalıdır. Bir ırkın diğer tüm ırklardan üstün olduğu düşüncesi dahi bir insan hakkı ihlalidir. Bir ırkı üstün görüp başka ırkları daha değersiz ve yetersiz görmek ırkçılığı ve ayrımcılığı pekiştirirken çokkültürlü yaşama engel olmaktadır. “Ayrımcılık temelde bir etik sorundur...bir başka açıdan da değer sorunlarıyla ilgilidir. Ayrımcılık yapan her kişi bir değerlendirme hatası yapmakta ve yanlış bir eylem gerçekleştirmektedir. Ayrımcılık etik bir sorun olduğu kadar, çoğu zaman bir insan hakları ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır” (Tepe 2016a: 189-190). Çokkültürlü yaşamın önündeki bu türden engeller olan ırkçılık ve ayrımcılık gibi tutumları engellemek insan hakları eğitimine ihtiyacı gösterir. İnsan hakları konusunda kişilerin bilinçlendirilmesi, kendi haklarının ve başkalarının haklarının farkına varması gerekmektedir. Bu bilinçlilik ve farkındalık için “*kültürlerarası eğitim*” ve “*hoşgörü eğitimi*”ne (Kuçuradi, 2016f: 271) ihtiyaç vardır. Hoşgörü eğitiminin sağlanabilmesi için bu eğitimi verecek kişilerin de hoşgörü eğitiminden geçmiş olmaları beklenir.

“Ortak bir kültür bilinci oluşturmada, farklılıkları bir sorun olmaktan çok bir doğallık olarak görmek, eğitimin önemli işlevleri arasında gösterilmektedir. Bu farklılıklar doğru değerlendirildiğinde zenginlik, yanlış değerlendirildiğinde ise çatışma getirmektedir. Çatışmacı ve ayrımcı anlayışların toplumsal zemininin ortadan kalkması, bireylerin birbirlerine saygı ve hoşgörülü davranması eğitim yoluyla gerçekleşmektedir. Bu anlayış Avrupa Birliğinin önemli eğitim politikaları arasında yer almaktadır. Hem birliğe üye ülkeler

hem de aday ülkeler eğitim politikalarını bu temelde düzenlemektedirler” (Yılmaz, 2012: 122). Çokkültürlü eğitim anlayışında hedeflenenler, ırkçılık, etnisite, önyargı, cinsiyetçilik, ötekileştirme, ırkçılık ve ayrımcılıkların olabildiğince kişisel ve kamusal yaşamdan uzak tutulabilmesidir. Azınlık grupların kültürlerinin korunması, karşılıklı saygı ve anlayışa sahip olunabilmesi, öğrenme ortamlarında farklı farklı kültürlere yer verilmesi, tüm öğrencilerin için fırsat eşitliği sunulması, farklı kültürlerin yaşam biçimlerinin ve farklılıklarının anlaşılmasına çalışılması, tüm kültürleri değerli görmek, farklılıkların aralarındaki ilişkileri ortak ilgi alanları oluşturup birbirleri ile iletişime sokmak, farklılıkların zenginlik olduğu bilincini oluşturabilmek, öğrencilere eşitlik, özgürlük, hak gibi değerlerin bilincini kazandırabilmek hedeflenmelidir.

4. KAYNAKLAR

- Anık, M. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. (1.Baskı) İstanbul: Açılım Kitap.
- Appiah, K. A. (2018). Kimlik Sahicilik, Hayatta Kalma Çok kültürlü Toplular ve Toplumsal Yenidenüretim. (Çev. N. Ökten). A. Gutmann. (Haz.), *Çokkültürcülük; Tanınma Politikası* içinde (162-175). (5.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Benhabib, S. (2018). *Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*. (Çev. B. Akkıyal) (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chamber, I. (2019). *Göç, Kültür, Kimlik*, (Çev. İ.Türkmen&M.Beşikçi). (3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Doytcheva, M. (2016). *Çok kültürlü lük*. (Çev. T. A. Onmuş). (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goodin, R. E. (1985). *Protecting the Vulnerable: A Reanalysis of Our Social Responsibilities*. University of Chicago Press.
- Gutmann, A. (2018). Giriş. (Çev. Ö. Kabakçıoğlu). A. Gutmann. (Haz.), *Çokkültürcülük; Tanınma Politikası* içinde (25-45). (5.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (2012). *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak*. (Çev. İ. Aka). (6.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (2018). Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı. (Çev. M. H. Doğan). A. Gutmann. (Haz.), *Çokkültürcülük; Tanınma Politikası* içinde (125-161). (5.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Köker, L. (2018). Charles Taylor: Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı. *Çokkültürcülük; Tanınma Politikası* içinde (11-13). (5.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2015). Etik Değerler. *Etik* içinde (175-185). (6.Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2016a). Felsefe ve İnsan Hakları, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* (3. Baskı) içinde (1-10). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

- Kuçuradi, İ. (2016b). İnsan Onuru Kavramı ve İnsan Hakları. *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* içinde (69-76). (3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2016c). Hoşgörü: Kavramı ve Sınırları. *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* içinde (87-98). (3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2016d). İnsan Haklarının Çok Etnik Kökenli ve Çok Dinli Topluluklar İçin Farklı Gerektirdikleri. *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* içinde (127-140). (3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2016e). Günümüzün Devletlerinde İnsan Hakları Işığında ‘Azınlık Hakları’: Kavramı ve Sorunları. *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* içinde (141-148). (3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2016f). Irkçılık ve Diğer Hoşgörü Konusu Olamayacak Olanlarla Savaşma Yolu Olarak İnsan Haklarının Etik Eğitimi. Kuçuradi, İ. *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* içinde (267-275). (3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2017). Kültür ve Kavramları. Kuçuradi, İ. *Uludağ Konuşmaları* içinde (43-62). (6. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kymlicka, W (2006). Yükümsüz Özne. (Çev. Z.Ö. Öskül Engin, M. Develioğlu) A. Berten, P. Silveria. H. Pourtois (Der.). (1.Baskı). *Liberaller ve Cemaatçiler* içinde (225-234). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kymlicka, W (2020). *Çok kültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. (Çev. A. Yılmaz). (3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (1998). *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özensel, E. (2012). *Çok kültürlü lük Uygulaması Olarak Kanada Çok kültürlü lüğü*. Akademik İncelemeler Dergisi, Sayı 1, Cilt 7, (55-70).
- Rockefeller, S.C. (2018). Yorum. (Çev. İ. Özdemir). A. Gutmann. (Haz.), *Çokkültürcülük; Tanınma Politikası* içinde (105-116). (5.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taş, M. A. (2019). *Ebedi Barıştan Kozmopolitanizme İnsan Hakları*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın.

- Taylor, C. (2006). Yanlış Anlaşmalar: Cemaatçi-Liberal Tartışması. (Çev. Ç. Tanyar). A. Berten, P. Silveria. H. Pourtois (Der.), (1.Baskı). *Liberaller ve Cemaatçiler* içinde (77-104). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Taylor, C. (2018). Tanınma Politikası. (Çev. Y. Salman). A. Gutmann. (Haz.), *Çokkültürcülük; Tanınma Politikası* içinde (46-93). (5.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taylor, C. (2020). *Modernliğin Sıkıntıları*. (Çev. U. Canbilen). (4.Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tepe, H. (2004), Kimlik, Kimlikler ve İnsan Hakları, *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye 'de ve Dünya 'da İnsan Hakları*, (88-97). Yay, Haz. İoanna Kuçuradi-Bülent Peker, Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Tepe, H. (2014). “ ‘Bir Ağaç Gibi Tek ve Hür ve Bir Orman Gibi Kardeşçesine’ Yaşamak Mümkün Müdür?, *İoanna Kuçuradi Çağın Olayları Arasında* içinde (Çev. B.Çotuksöken, G.Uygur, H. Şimga), (415-429). (1. Baskı). İstanbul: Tarihiçi Kitabevi.
- Tepe, H. (2016a). Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık, ‘*Pratik Etik*’. *Etiğin Pratik Sorunları* içinde (185-192). (1. Baskı). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Tepe, H. (2016b). Bir Arada Yaşamın Kural(lar)ı: Bir Keşif Mi Yoksa Bir İcat Mı?, ‘*Teorik Etik*’ *Etiğin Bilgisel Sorunları* içinde (69-79). (1. Baskı). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Walzer, M. (2018). Yorum. (Çev. İ. Özdemir). A. Gutmann. (Haz.), *Çokkültürcülük; Tanınma Politikası* içinde (117-121). (5.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wellmer, A. (2006). Demokratik Bir Kültürün Koşulları: Liberallerle Cemaatçiler Arasındaki Tartışma Üzerine. (Çev. M.Z. Öskül) A. Berten, P. Silveria. H. Pourtois (Der.). (1.Baskı). *Liberaller ve Cemaatçiler* içinde (305-323). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Wolf, S. (2018). Yorum. (Çev. R. Urgan). A. Gutmann. (Haz.), *Çokkültürcülük; Tanınma Politikası* içinde (94-104). (5.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yılmaz, F. & Yılmaz, S. (2012). *Çok kültürlü lük Projesi: E-Twinning Uygulamalarına İlişkin Öğrenci Görüşleri*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 8, Yıl 4, (120-132).

<https://entegrasyon.nedir.org/>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Etnik_grup

<https://www.greelane.com/tr/bilim-teknoloji-matematik/sosyal-bilimler/what-is-multiculturalism-4689285/>

<https://www.uludagsozluk.com/k/monolojik/>

https://www.wikiwand.com/tr/Mihail_Bahtin